

APIE ELGESĮ BAŽNYČIOJE IR KITAS LUOMO TAPATYBĖS IŠRAIŠKOS DETALES: 1891 M. SEREDŽIAUS ATVEJIS

VILMA ŽALTAUSKAITĖ

Bažnyčia – parapijos centras ir erdvė, kurioje švenčiama liturgija, kur vyko kitas liturginis gyvenimas pagal liturginių metų ciklą. Konkrečiai jis buvo apibrėžiamas Žemaičių (Telšių) vyskupijos metiniame kalendoriuje, o XIX a. paskutiniais dešimtmečiais dar ir vyskupo bei pasaulietinės valdžios suderintame bažnyčios švenčių sąrašė su nurodytu atvykti galinčių „svetimų“ – besiribojančių parapijų – kunigų skaičiumi.

Tikinčiųjų elgesys bažnyčioje turėjo būti apspręstas vietos sakralumo, įvykio, kuriame dalyvaujama, ypatingumo, turėjo būti tikėjimo, pagarbos Dievui išraiška. Nors „[n]e individas yra liturginio veiksmo ir maldos nešėjas“, o dvasinė bendrija, – būtent šį liturgijos pobūdį pabrėžė XX a. pradžioje liturginę reformą reflektavęs teologas¹. XIX a. katekizmai, maldynai, kita religinė literatūra, atspindėjusi potridentinę dvasingumo tradiciją, rodo, kad ir individo buvimui bei veiksams bažnyčioje, jo dalyvavimui šv. Mišiose paaiškinti ir ugdyti buvo skiriamas dėmesys. Maldynuose, literatūroje buvo nurodoma, kaip elgtis tikintysis šv. Mišių dalių metu, kunigui atliekant liturginius veiksmus². Nuostatos ir veiksmai, kuriais garbinamas Dievas, turėjo labai konkrečias išraiškas³. Nurodoma, kur pasauliečiui eiti negalima, kada ir kaip klauptis, kurioje vietoje apeigų metu turėtų būti vyrai, moterys, vaikai ir seneliai, bažnytinių brolių nariai ir narės⁴. Tai pat buvo skiriamas dėmesys ir socialiniam tikinčiųjų elgesiui. Varnių kunigų seminarijos

¹ Romano Guardini, *Apie liturgijos dvasią*, iš vokiečių kalbos vertė Giedrė Sodeikienė, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2015, p. 19.

² Jan Kurczewski, *Wykład przenaświętszej Ofiary Mszy Świętej w 30 naukach niedzielnych*, Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1898.

³ Antoni Nowowiejski, *Ceremonjał parafjalny: Przewodnik liturgiczny dla duchowieństwa pasterstwem dusz zajetego*, t. 1, Płock: druk Kazimierza Miecznikowskiego, 1906, p. 9.

⁴ *Ibid.*, p. 80–81.

rektorius Motiejus Valančius 1848 m. išleistos *Žemaičių vyskupystės* skyriuje „Padorus elgimos bažnyčioje“ nurodė, kad „Vyskupai ir klebonai visados daboj, kad žmonės priderančiai elgtųsi bažnyčiose“ ir vardijo tokio pobūdžio vyskupų nurodymus: subarė pypkes bažnyčioje rūkančius bajorus, nurodė, kur klūpoti vyrams ir moterims, ir kad mišias klausytų klūpodami, „įsteigė užveizėtoją (szwajcara), katras dabotų, ar visi dailiai meldžias, šnekančius perspėtų, o neklausančius iš bažnyčios išvestų“⁵. Ir XIX a. pirmos pusės, ir XX a. pradžios tekstai rodo, kad bažnyčioje egzistavo teologiniu turiniu pagrįstos kultūrinės, socialinės elgesio taisyklės.

Kaip elgesio taisyklės funkcionavo XIX a. bažnyčioje, rodo parapijiečių skundai bažnytinei ir pasaulietinei valdžiai. Parapijiečiai skundė nedėramą kunigų elgesį bažnyčioje – ir šv. Mišių, ir kitų religinių apeigų metu, ir klausantis išpažinčių, ir įvedant naujoves nusistovėjusio religinio gyvenimo tvarkoje. Dvasininkai gi skųsdavosi bažnyčioje triukšmaujančiais ir nesiklausančiais parapijiečiais, kitomis jų socialinio elgesio „nedorybėmis“. Visi skundų autoriai – valstiečiai, bajorai, miestiečiai, dvasininkai – savo rašiniuose nurodydavo luomą ir, tikėtina, kad tai buvo privaloma padaryti. Tačiau tai, kad po skundais (ir prašymais) pirmieji dažniausiai pasirašydavo privilegijuoto luomo asmenys, rodo socialinio statuso reikšmingumą. Pačioje minėtų raštų struktūroje atsispindėjo anuometinė luominė visuomenės sąranga, jos hierarchiškumas, tikinčiųjų socialinis statusas. Šiame tyrime analizuojama, kaip jis reiškėsi, ar ir kaip socialinis statusas atsispindėjo sprendžiant konfliktus – nagrinėjant skundus – Bažnyčioje.

Tarp keleto dešimčių parapijiečių skundų ir prašymų, adresuotų Žemaičių (Telšių) vyskupui 1891 m., saugomas ir Seredžiaus parapijiečio bajoro⁶ Stanislovo Valerijono⁷ Gaižausko skundas savo parapijos dvasininkų, vys-

⁵ Motiejus Valančius, *Raštai*, t. 6: *Žemaičių vyskupystė*, parengė Vytautas Vanagas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, p. 575–576.

⁶ Skunde ir kituose rusų kalba rašytuose šaltiniuose luomui apibūdinti vartojamas terminas *dvorianin*. Jis reiškia Heroldijos pripažintą bajorą, kilminį bajorą, žemvaldį; žr. Tamara Bairašauskaitė, „Visuomenė: uždara ir laisvėjanti“, in: *Lietuvos istorija*, t. 8, d. 1: *Devynioliktas amžius: Visuomenė ir valdžia*, autoriai Tamara Bairašauskaitė, Zita Medišauskienė, Rimantas Miknys, Vilnius: Baltos lankos, 2011, p. 308–314. Savo tyrime ir šaltinio vertime vartosiu terminą „bajoras“ – kaip bendrinį aukštojo privilegijuotojo luomo asmens įvardijimą, nes nesiekiu patikrinti „dvarininkais“ nurodomų asmenų genealogijos, turtinės padėties.

⁷ Antrasis vardas – Valerijonas – nurodomas krikšto įrašė, tačiau toliau šaltiniuose jis nevertotas; žr. Seredžiaus Romos Katalikų Bažnyčios gimimo metrikų knyga, 1858–1867, in: *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, (toliau – LVIA), f. 1406, ap. 1, b. 2, l. 88.

kupo sufragano Antano Baranausko elgesiu ir kiti nenuosekliai sudėlioti šios „bylos“ eigą atspindintys dokumentai⁸.

Straipsnio tikslas – nagrinėjant 1891 m. pavasarį kilusį Gaižausko ir Seredžiaus parapijos (Veliuonos dekanatas) dvasininkų konfliktą ir jo tyrimą, analizuoti ar/kaip jame atsispindi socialinė hierarchija ir santykiai parapijoje/Bažnyčioje, konflikto dalyvių luomo tapatybė. Aptarsiu skundo nagrinėjimo tvarką anuometinėje Bažnyčioje, skundėjo, skundžiamųjų dvasininkų, liudytojų pa(s)aiškinimų prasmes, jų tekstuose sutinkamų reiškinių platesnius kontekstus, konflikto baigtį. Šiuo tyrimu noriu vieno konflikto analizėje išvelgti Lietuvos Katalikų Bažnyčios gyvenimo socialinius aspektus XIX a. pabaigoje.

Kartu su straipsniu pateikiamas ir bažnytinio tyrimo metu suformuotos bylos vertimas iš rusų kalbos į lietuvių (žr. *Priedą*). Noriu parodyti šio šaltinio visumos vertingumą, jo daugiaprasmiškumą, iškalbingumą Bažnyčios ir socialinei Lietuvos istorijai. Atkreipiu dėmesį, kad verčiant iš rusų kalbos į lietuvių, palikta didžiųjų ir mažųjų raidžių rašyba tokia, kokia buvo originale. Šioje byloje tai reikšminga, nes tekstai labiau atspindi ne anuometines rašybos taisykles, o rašiusiųjų kultūrinės nuostatas. Dauguma tekstų autorių (ar jų raštininkų) sąvokas „dvasininkas“, „kunigas“, „klebonas“, „bažnyčia“ rašė didžiąja raide ir taip išreiškė savo subjektyvų santykį su minimu luomu, asmeniu, reiškiniu. Rodyta pagarba socialiniam statusui, dvasininkų luomui. Pasaulietinės valdžios atstovo – Kauno gubernatoriaus kanceliarijos rašte didžiąja raide kreipiamasi tik į vyskupą – ypatingo socialinio statuso asmenį.

Istoriografijoje, nagrinėjančioje XIX a. Lietuvos Katalikų Bažnyčios problemas, skundais/prašymais buvo remiamasi tiriant dvasininkų elgesį, Bažnyčios laikyseną visuomenėje⁹, tačiau skundas kaip socialinės tapa-

⁸ Reiktų pridurti, kad nustačiau dar vieną 1891 m. bajoro skundą dėl dvasininko (beje, surašytą lenkų kalba), tačiau jis detalesnio bažnytinio tyrimo formos neįgavo ir šiame tyrimo lieka kaip statistika ir kontekstas; žr. Aleksandro Jankovskio raštas Žemaičių (Telšių) vyskupui, [be datos, iki 1891-07-05], in: *LVIA*, 1671, ap. 4, b. 155, l. 1158; Žemaičių (Telšių) vyskupo raštas Gadūnavo klebonui, 1891-07-05, in: *Ibid.*, l. 1159.

⁹ Rimantas Vėbra, *Lietuvos katalikų dvasininkija ir visuomeninis judėjimas*, Vilnius: Mintis, 1968; Михаил Долбилов, *Русский край, чужая вера: Этноконфессиональная политика империи в Литве и Белоруссии при Александре II*, Москва: Новое литературное обозрение, 2010; Vilma Žaltauskaitė, „Socialiniai aspektai Vilniaus ir Žemaičių (Telšių) vyskupijos Romos katalikų dvasininko tarnystėje ir gyvensenoje“, in: *Lietuvos istorijos metraštis 2017/1*, Vilnius, 2017, p. 77–118; Vilma Žaltauskaitė, „Vyskupo kontrolės laikas: Vilniaus vyskupijos vyskupas ir dvasininkai 1883–1885“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 40, Serija B: *Bažnyčios istorijos studijos*, t. 9, Vilnius, 2018, p. 169–201.

tybės raiškos dalis ar Bažnyčios istorijos aspektas nagrinėtas nenuosekliai. Skundai/prašymai kaip valstiečių luomo savivoką reflektuojantis ar tik parodantis reiškinyms nagrinėti ne Bažnyčios istorijos kontekstuose¹⁰. Lenkų istoriografijoje šie šaltiniai naudoti katalikų dvasininkų elgesiui tirti, nors taip pat fragmentiškai¹¹.

Skundas ir tyrimas. Žemaičių (Telšių) vyskupas sufraganas, tuo metu ėjęs ir vyskupijos valdytojo pareigas, Antanas Baranauskas gavo l. e. Kauno gubernatoriaus pareigas raštą su persiunčiamu bajoro Stanislovo Gaižausko 1891 m. gegužės 15 d. skundu dėl Seredžiaus parapijos dvasininkų „grubaus su juo elgesio bažnyčioje“¹².

Skundo nagrinėjimo Bažnyčioje tvarka buvo įvairi. Bažnytinė valdžia sprendė tyrimo organizavimą. Skundžiamasis dvasininkas buvo supažindinamas su skundu ir turėjo pateikti savo pasiaiškinimą – raportą. Taigi žinojo skundo turinį, jį apskundusiuosius ir galėjo juos paveikti tolimesnio tyrimo atveju ar tiesiog keršyti, kurstyti kitus parapijiečius. Buvo atveju, kai po anoniminio skundo skundžiamasis netgi pats atliko rašto ekspertizę ir konstatavo, kad rašiusiojo nenustatė¹³. Gavus skundžiamąjį pasiaiškini-

¹⁰ Vytautas Merkys, *Nelegalioji lietuvių spauda kapitalizmo laikotarpiu (ligi 1904 m.): politinės jos susikūrimo aplinkybės*, Vilnius: Mokslas, 1978, p. 136–197; Saulius Pivoras, „Lietuvių ir latvių valstiečių mentaliteto tautiški profiliai XIX a. pirmojoje pusėje“, in: *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 4: *Liaudis virsta tauta*, redakcinė kolegija Egidijus Aleksandravičius, Antanas Kulakauskas, Rimantas Miknys, Egidijus Motieka, Antanas Tyla, Vilnius: Baltoji varnelė, 1993, p. 339–361; Leonas Mulevičius, „Valstiečių savimonė kaip istorijos mokslo objektas“, in: *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 4, p. 363–382; Antanas Kulakauskas, „Penki 1882–1883 m. Rytų Lietuvos valstiečių kolektyviniai prašymai dėl lietuvių spaudos lotyniškuoju raidynu leidimo“, in: *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 4, p. 479–489.

¹¹ Krzysztof Lewalski, „Między sacrum a profanum, czyli jak to wśród braci kapłańskiej bywało: Duchowienstwo rzymskokatolickie w zaborze rosyjskim w II połowie XIX i na początku XX wieku (zarys problematyki)“, in: *Echa przeszłości*, Olsztyn: Wydawnictwo uniwersytetu Warmińskiego-Mazurskiego, 2006, t. 7, p. 53–68; Maria Krisań, *Chłopi wobec zmian cywilizacyjnych w Królestwie polskim w drugiej połowie XIX – początku XX wieku*, Warszawa: Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN, 2008; Maria Krisań, „Aktywność religijna chłopów Królestwa Polskiego przed wybuchem pierwszej wojny światowej: Ruch mariawicki i zaraniarski“, in: *Imperia, narody i społeczeństwa Europy Wschodniej i Środkowej na progu pierwszej wojny światowej*, pod redakcją Andrzeja Nowaka przy współpracy Mikołaja Banaszkiwicza, Warszawa: Wydawnictwo Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia, 2016, p. 99–117.

¹² L.e. Kauno gubernatoriaus pareigas raštas Antanui Baranauskui dėl gauto Stanislovo Gaižausko skundo, 1891-05-21, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 155, l. 1240.

¹³ Ugionių filialisto Jono Ciparevičiaus raštas Veliunos dekanui, 1891-02-21, in: *Ibid.*, l. 1287.

mą, bažnytinė valdžia arba priimdavo galutinį sprendimą ir jį nurodydavo tiesiogiai ar per dekaną (kartais nurodydavo tik kunigui, kartais – ir kitai pusei), arba tyrimą tęsdavo – nurodymą atlikti platesnį tyrimą su liudytojų apklausa siųsdavo dekanui. Jis pateikdavo visą apklausų medžiagą ir išvadą. Toliau sprendė bažnytinė valdžia. Gavus vyskupo rezoliuciją, tyrimo medžiagą galėjo tvirtinti konsistorijos posėdžiuose. Tiriamos bylos atveju tokio konsistorijos sprendimo nenustatyta¹⁴. Vyskupo rezoliucija, skirta Seredžiaus klebonui, buvo ant Gaižausko prašymo vyskupui¹⁵. Apie sprendimą dažniausiai informuodavo abi puses. Kunigui skiriant bausmes, susijusias su jo tarnystės vietos pakeitimu, ribojimu, t. y. uždarant į vienuolyną, šalinant iš parapijos, buvo reikalingas pasaulietinės valdžios sutikimas¹⁶. Taigi nors skundo nagrinėjimas Bažnyčioje – uždara sistema, tačiau pasaulietinės valdžios dalyvavimas buvo įmanomas ir sprendžiat tokio pobūdžio bylas. Tai buvo XIX amžiaus Bažnyčios ypatybė, kurią lėmė Rusijos imperijos valdžios politika Katalikų Bažnyčios atžvilgiu Lietuvoje, ypač taikyta po 1863–1864 m. sukilimo. Seredžiaus atveju vyskupijos valdytojas jau gegužės 24 d. raštu prašė Seredžiaus klebono Vitalio Kajetono¹⁷ Dembskio pasiaiškavimo, o gegužės 28 d. jo raportas buvo išsiųstas vyskupui¹⁸. Birželį dėl Gaižausko skundo vyskupas sufraganas nurodė Veliuonos dekanui atlikti apklausą (*doznanije*) vietoje¹⁹. Tai ir buvo padaryta liepos 28–31 d.²⁰ Galbūt dėl to, kad Veliuonos dekanas ir Vilkijos klebonas (nuo 1865 m.), kanauninkas Adalbertas Novickis jau buvo garbaus amžiaus (78 m.), jis ne itin skubėjo oficialiai apklausti liudytojus.

¹⁴ Žemaičių (Telšių) vyskupijos Romos katalikų dvasinės konsistorijos protokolų knygos (1891 m. sausio – birželio mėn., 1891 m. liepos – gruodžio mėn., 1892 m. sausio–birželio mėn.), in: *LVIA*, f. 669, ap. 2, b. 96, 97, 98.

¹⁵ Stanislovo Gaižausko raštas Žemaičių (Telšių) vyskupui, 1891-11-30, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 155, l. 1203.

¹⁶ Vilma Žaltauskaitė, „Romos katalikų dvasininkų tarnybos prasižengimų samprata ir praktika Šiaurės vakarų krašte (po 1863–1864 m. sukilimo – iki XX a. pradžios)“, in: *Lietuvos istorijos metraštis 2021/1*, Vilnius, 2021, p. 68–71.

¹⁷ Istoriografijoje sutinkamas vienas šio dvasininko vardas – Vitalis. Jo rašytuose/pasirašytuose dokumentuose, kai kuriuose bažnyčios dokumentuose vartojami du vardai.

¹⁸ Seredžiaus klebono Vitalio Kajetono Dembskio raportas Žemaičių (Telšių) vyskupui, 1891-05-28, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 155, l. 1210–1211.

¹⁹ Žemaičių (Telšių) vyskupo sufragano Antano Baranausko raštas Veliuonos dekanui Adalbertui Novickiui, 1891-06-11, in: *Ibid.*, l. 1212.

²⁰ Liudijimai. Seredžiuje pradėtų liudininkų apklausų parodymai, 1891-07-28, in: *Ibid.*, l. 1222–1227; Liudijimai ir dekanas išvada, 1891-07-31, in: *Ibid.*, l. 1220–1221, 1238.

Galima daryti prielaidą, kad pasaulietinės valdžios – Kauno gubernatoriaus – įsikišimas turėjo įtakos priimant sprendimą dėl detalesnio tyrimo. Kita vertus, kitų 1891 m. skundų sprendimo kontekstas rodo, kad vyskupas sufraganas Baranauskas buvo gana atidus ir greitas reaguodamas į skundus ir priimdamas sprendimus²¹. Disciplina ir tvarka vyskupijoje jam rūpėjo. Seredžiaus atveju ir pats Baranauskas gana akivaizdžiai buvo apskūstas gubernatoriui²². Nustatyti, ar Baranauskas kam nors aiškinosi dėl tokio jo veiksmų įvertinimo skunde, nepavyko.

Skundo įvykiai pagal dalyvius. Įvykiai, dėl kurių Kauno gubernatoriui skundėsi bajoras Stanislovas Gaižauskas, klostėsi dvi savaites: nuo 1891 m. balandžio 22 d., antros šv. Velykų dienos, iki gegužės 12 d., sekmadienio, kai buvo iškilmingai švenčiama Šv. Stanislovo šventė. Gaižauskas skunde prašė gubernatorių jį apsaugoti nuo parapijos dvasininkų. Esą, antrąją šv. Velykų dieną vikaras „Cichanovskis“²³ liepė bažnyčios tarnams pašalinti jį ir kitus su juo buvusius svečius iš bažnyčios. Iš skundo aiškėja, kad jie nesiklaupė, nors buvo giedama giesmė „Šventas Dieve“ prie išstatyto Švč. Sakramento, ir nereagavo į vikaro nurodymą klauptis. Gaižauskas aiškino, kad pagal Katalikų Bažnyčios apeigas tai neprivaloma, nurodė, kad viskas vyko po šv. Mišių. Rašė ir apie gegužės 12 d., sekmadienį, ne tik bažnytinės, bet ir asmeninės Gaižausko šventės – vardo dienos – įvykius. Tada konfliktas kilo su klebonu Dembskiu. Gaižauskas rašė: „klebonas Dembskis, kaip galima įtarti, paprašytas Vikaro, pačiupo mane už parankės ir norėjo išvesti mane iš bažnyčios, tik už tai, kaip jis man tada sakė, kad aš atėjau į bažnyčią su lazdele, sakydamas, kad jauniems nedera į bažnyčią eiti su lazdomis ir tai leidžiama tik seniems. Tikrai nesuprantu, kaip tai gali būti susiję su religija“²⁴.

Atkreiptinas dėmesys, kad Gaižauskas abiem atvejais minėjo bažnyčią, o iš dvasininkų pasiaiškinimų, liudytojų apklausų aiškėja, kad veiks-

²¹ Antano Baranausko rezoliucija Utenos dekanui išsiaiškinti dėl 1891-05-18 Balninkų parapijiečių rašto, 1891-05-27, in: *Ibid.*, l. 1139; Antanas Baranauskas nurodo Rumšiškų klebonui Julijui Petraševskiui pasiaiškinti dėl 1891-03-01 Leopoldo Wegnerio rašto, 1891-03-15, in: *Ibid.*, l. 1189–1190; Antanas Baranauskas prašo pasiaiškinti Subačiaus kleboną dėl gauto 1891-03-07 parapijiečių rašto, 1891-03-12, in: *Ibid.*, l. 1183–1184.

²² Stanislovo Gaižausko skundas Kauno gubernatoriui, 1891-05-15, in: *Ibid.*, l. 1215.

²³ Gaižauskas skunde visur vartoja šią pavardės formą. Vyskupijos kalendoriuje, kituose bylos raštuose nurodomas vikaras Petras Cechanovskis.

²⁴ Stanislovo Gaižausko skundas Kauno gubernatoriui, 1891-05-15, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 155, l. 1214.

mas vyko zakristijoje – dviejų aukštų patalpoje, dešinėje pusėje nuo įėjimo į bažnyčią. Joje buvo medinės grindys, trys langai pirmame aukšte ir du suklypę – antrame, trys senos ir viena nauja skrynia liturginiams drabužiams laikyti²⁵. Zakristijoje dvasininkai rengdavosi pamaldoms. Seredžiaus bažnyčioje zakristija buvo dešinėje pusėje nuo įėjimo. Istoriografijoje yra užsimenama, kad bažnyčioje dešinė laikyta vyrų puse, o zakristijoje rinkdavosi turtingesni parapijiečiai²⁶. Turbūt Gaižauskas save tokiu ir laikė, jo veiksmai rodo, kad į bažnyčią nesiveržė, rinkosi tarsi mažiau įpareigojantį buvimą joje ir bevelijo stovėti stebėdamas apeigas. Tačiau tai, kad aplinkiniai ir zakristijoje klūpojo, rodo, kad bažnyčios tvarka ir tradicija jokioje erdvėje išlygų net ir aukštesniam parapijiečio statusui nedarė. Ypač kai buvo išstatytas Švč. Sakramentas. Tuomet buvo privaloma klūpoti. Gaižauskas galėjo neskaityti religinės literatūros, kurioje apie tai rašoma, bet ir XIX a. giesmynų giesmėse, o jos, didelė tikimybė, buvo giedamos ir Seredžiuje, tik toks Švč. Sakramento garbinimo būdas ir apgiedamas. Taigi jo žiniose apie Bažnyčios apeigas buvo spragų, nors pats, kaip rodo jo skundo tekstas, taip nemanė. Atkreiptinas dėmesys, kad Gaižauskas rašė minėdamas ir kitus asmenis, patyrusius nederamą vikaro elgesį, bet byloje jis liko vienas. Tikėtina, kad „kiti“ atsisakė oficialaus skundo, o kaip konflikto dalyviai – net nebuvo apklausiami.

Svarbu, kad Gaižauskas skunde rašė ne tik apie tuos du jį ižeidusius atvejus. Jis svarstė plačiau: rašė skundžias nekontroliuojamą jo parapijos kunigų elgesį, jų savivaldžiavimą, netgi vikaro smurtą prieš moterį, kuri atėjo priimti šv. Komunijos dėvėdama skrybėlę – esą vikaras numetė skrybėlę ir išmetė Komunikantą. Skundė ir vikaro pamokslus, kuriuose esą jis koneveikia „inteligentišką“ luomą. Netgi leido sau rašyti daugiskaita – parapijiečių, kuriems esą įkyrėjo toks elgesys, vardu – ir pridėjo, „kad pas mus, katalikus, kiekvienas pataikauja kunigui ir baiminasi, kad po to jo neapkęs valstiečiai ir su skundais dėl kunigų nesikreipia“. Nors Gaižauskas ir nurodė savo konfesinę tapatybę („pas mus katalikus“), bet taip pat minėjo ir socialinę – atskyrė savo ir valstiečių požiūrį į tuos, kurie skundžia dvasininkus. Jis gubernatoriui netgi siūlė kaip reikėtų bausti kunigus – „nuolan-

²⁵ Seredžiaus parapiinės bažnyčios vizitacijos aktas, 1845, in: *Lietuvos literatūros ir meno archyvas*, (toliau – LLMA), f. 139, ap. 1, b. 404, l. 39; Seredžiaus parapiinės bažnyčios inventorius, sudarytas vizituojant bažnyčią, 1888-10-27, in: LLMA, f. 139, ap. 1, b. 407, l. 12-13; Seredžiaus parapiinės bažnyčios inventorius, [1892 m.?], in: *Ibid.*, l. 19.

²⁶ Stasys Raštikis, *Kovose dėl Lietuvos*, d. 1, (fotografuotinis leidimas), Vilnius: Lituania, 1990, p. 24.

kiai prašė“ gubernatoriaus iškelti juos kiton vieton. Dar pasiskundė atsainiu „šiandien“ sutikto „Kauno Vyskupo“ požiūriu ir nurodė vienuolikos liudytojų pavardes²⁷. Atrodo, kad Gaižauskas nežinojo, jog Žemaičių (Telšių) vyskupija neturi „Kauno Vyskupo“ ir kad tai yra Stačiatikų Bažnyčios vyskupo titulas. Apie pasaulietinės valdžios – gubernatoriaus kompetencijas – galią bausti dvasininkus, daryti įtaką vyskupui siūlant jų tarnystės vietas, Gaižauskas žinojo. O svarbiausia – jis kaltino kunigus savivaldžiavimu, nekontroliuojamu elgesiu. Tai buvo reikšmingas kaltinimas pasaulietinės valdžios akyse ir skundo adresatas – gubernatorius – buvo papildomas argumentas būtent tuo skūsti dvasininkus. Vis dėlto skunde labiau priekaištauta vikarui nei klebonui. Gali būti, kad žemesnis vikaro socialinis statusas Bažnyčioje atpalaidavo skundėją – bajorą, – ir vikarui kliuvo daugiau dėmesio. Galbūt vikaro elgesys – nurodymai bajoraičiams – antrąją šv. Velykų dieną jį labiau suerzino.

Kita vertus, tolesnė bylos eiga, tiksliau, jos aprašymai (klebono raportas vyskupui, vikaro raportas dekanui ir 21 liudytojo parodymai užfiksuoti Seredžiuje per apklausą liepos 28–31 d., nors ir praėjus beveik dviems su puse – trimis mėnesiams po įvykių) rodo, kad Gaižauskas neturėjo skrupulų ir prieš kleboną. Tiesa, pirmiausia su skundu dėl vikaro ir kreipėsi į kleboną, bet nesulaukė to, ko tikėjosi. O gegužės 12 d. kilo konfliktas ir su klebonu. Gaižauskas skunde nurodė dvasininkų veiksmus, žodžius, elgesį, o apie savo elgesį nerašė. Skundo tekste galima atpažinti autoriaus privilegijuotą aukštesnę socialinę statusą. Šave jis atskiria nuo „valstiečių“. Tačiau istoriografijoje minimo bajorų luomo ypatingo požiūrio į dvasininkų luomą, to luomo toleravimo Gaižausko tekste nėra²⁸. Taigi konkrečiomis aplinkybėmis dvasininkų ir aukštojo luomo santykiai nebuvo idiliški. Kita vertus, nederėtų ir absoliutinti, nes aukštasis luomas bažnyčioje turėjo jam rodomus pagarbos ženklus (pavyzdžiui, jiems skirtus suolus²⁹). Tai tradicijos pėdsakas, bet kai kur ji minima ir XX a. pradžioje.

Jau minėta, kad skunde Gaižauskas nurodė ir 11 liudytojų. Vėlesnė bylos eiga leidžia nustatyti ir jų luomą: 6 – privilegijuotojo luomo, 5 – valstiečiai. Liepos 29 d. liudytojais jis nurodė dar 7 asmenis – net 5 bajorų

²⁷ Stanislovo Gaižausko skundas Kauno gubernatoriui, 1891-05-15, in: *LVIIA*, f. 1671, ap. 4, b. 155, l. 1214–1215.

²⁸ Tamara Bairašauskaitė, „Visuomenė: uždara ir laisvėjanti“, p. 321.

²⁹ Labanoro klebono Motiejaus Klevinskio raštas Žemaičių (Telšių) vyskupui, 1906-06-26, in: *LVIIA*, f. 696, ap. 2, b. 346, l. 76; Stasys Raštikis, *op. cit.*, p. 24.

luomo ir 2 miestiečius³⁰. Vykstant liudytojų apklausai, jis labiau kliovėsi savo luomo asmenimis, galbūt tikėjosi jam palankių liudijimų. Aukštojo luomo asmenys galėjo būti jam asmeniškai artimesni, galbūt bičiuliai, pažįstami.

Savo įvykių aprašymus bažnytinei valdžiai pateikė ir Seredžiaus dvasininkai. Klebono Vitalio Kajetono Dembskio 1891 m. gegužės 28 d. pateiktame raporte vyskupui – taigi rašyta apie visai nesenus įvykius – Gaižauskas apibūdinamas kaip gana drąsus, ūmus parapijietis, nederamai elgęsis per šv. Mišias, trukdęs dvasininkams atlikti kitas religines pareigas.

Tiesa, apie balandžio 22 d. klebonas pasakojo vikaro Petro Cechanovskio versiją, kadangi pats tuo metu šventė šv. Mišias ir zakristijoje nebuvo. Iš klebono rašto aiškėja, kad vikaras „įsakė“ giedotojui Kazimierui Petraičiui išvesti Gaižauską iš zakristijos, bet šiam nurimus to nepadarė³¹. Gaižauskas iš karto po balandžio 22 d. konflikto skundė vikarą „Petra“ klebonui, o neradęs jo palaikymo, vėl grąšino skūstis, nes esą „kunigas neturi teisės išvesti iš bažnyčios“. Klebonas tokį teiginį paneigė nurodydamas: „Jūs klystate – kunigas gali išvesi tą, kuris nederamai elgiasi bažnyčioje. Taip bekalbant, mano namuose buvo bajoras Benediktas Žotkevičius. Žodžių, kad „kunigo veiksmai nekontroliuojami ir jis bažnyčioje yra kaip lydeka vandenyje“ aš nesakiau“³². Taigi klebonas atpasakojo vykusį dialogą kaip gana pagarbų iš savo pusės – naudojo kreipinį „Jūs“ (kitaip nei Gaižauskas, vikarą vadinęs gana familiariai – „Petru“), ir neigė ką nors sakęs apie nekontroliuojamus kunigo veiksmus bažnyčioje ir lydeką vandenyje. (Vertinant kultūrinio aspektu, įdomu pastebėti, kad panašią metaforą vartojo kunigas Juozas Tumas-Vaižgantas – iš ilgesnės laiko perspektyvos savo perkėlimą į Mosėdį jis jau vertino pozityviai: „paskyrė vikaru į Mosėdį, vadinasi, lydį įmetė į vandenį“³³). Anot klebono, ir gegužės 12 d. jis pagarbiai kreipėsi ne tik į Gaižauską, bet ir į visus zakristijoje: „Gegužės 12-ą per šv. Stanislovo šventę 10 ½ aš įėjau į zakristiją per votyvines mišias (votiva), radau Stanislovą Gaižauską stovintį atsirėmusį į lazda nederama poza, pastebėjęs tai aš pasakiau: „Ponai, prašau deramai elgtis bažnyčioje, tai Dievo šventovė ir

³⁰ Stanislovo Gaižausko pareiškimas Veliuonos dekanui Adalbertui Novickiui, 1891-07-29, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 155, l. 1213.

³¹ Seredžiaus klebono Vitalio Kajetono Dembskio raštas Žemaičių (Telšių) vyskupui, 1891-05-28, in: *Ibid.*, l. 1210.

³² *Ibid.*, l. 1210–1211.

³³ Vilma Žaltauskaitė, „Kunigo Juozo Tumo tarnystė XIX a. pabaigos Žemaičių (Telšių) vyskupijoje“, in: *Colloquia*, Vilnius, 2020, t. 44, p. 37.

maldos namai, su lazdomis čia eiti nedera“, o tarnams pridūriau: „Neleiskite nieko į zakristiją su lazdomis, nebent tik senus ir neįgalius“³⁴. O cituojamuose Gaižausko žodžiuose nėra pagarbumo, vartojamas kreipinys „tu“, jis šaukė, užgauliojo kleboną, ginčijosi, kai klebono nurodymu bažnyčios tarnai tempė jį iš zakristijos: „Čia Gaižauskas mane puolė, bet jį sulaikė ir norėjo išvesti, tada Gaižauskas įėjo į bažnyčią besibardamas. Aš atsisėdau zakristijoje klausyti išpažinčių, o tai pastebėjęs Gaižauskas įėjo į zakristiją ir praeidamas pasakė: „Vagis, plėšikas, aš jį į grandines sukaustysiu“³⁵. Beje, klebonas taip pat nurodė, kad klausinėjo skunde minimą Antaniną Semaško (jos luomo klebonas nepaminėjo) ir kitus apie incidentą su skrybėle ir išmestu Komunikantu ir kad istorija nepasitvirtino.

Klebonas taip pat niekur neminėjo ir Gaižausko luomo. Jo rašte paminiamas tik bajoras Benediktas Žotkevičius, kuris lankėsi klebonijoje. Ir tai gali būti užuomina apie klebono socialinius kontaktus, ryšius. Jis pabrėžė nepagarbų Gaižausko elgesį bažnyčioje, neigiamai pakomentavo jo išsilavinimą ir katalikiškumą: esą jis nežino, kada privaloma klūpėti, „dar neatliko velykinės išpažinties“ ir skleidžia gandus parapijoje, kad žmogus neturi sielos³⁶. Tai tikrai reikšmingi trūkumai ar net kaltinimai asmeniui, kuris save laikė kataliku. Juos buvo verta panaudoti, norint tokį asmenį diskredituoti. Kad tai rimti kaltinimai ir kad tokie buvo vartojami, matoma ir kitų skundų nagrinėjimo kontekste: juos vartojo dvasininkai, besiginantys nuo kaltinimų, o kartais ir patys tuo buvo kaltinami³⁷.

Vikaras Cechanovskis tai, kas įvyko tarp jo ir Gaižausko balandžio 22 d., Veliuonos dekanui aprašė tik liepos 28 d. Iki tol jo paaiškinimo nereikėjo. Bažnytinei valdžiai pakako to, ką perdavė klebonas. Ir tai taip pat socialinis aspektas byloje – žemiausios socialinės grupės dvasininkijoje asmuo – vikaras – apklausiamas vėliausiai, jau pradėjus kito lygio tyrimą. Jis raportuoja dekanui, o iki tol tik klebonas Dembskis pasakojo vikaro istoriją. O iš klebono raporto aiškėja, kad jis nepaisė vikaro prašymo kreiptis į policiją dėl Gaižausko veiksmų. Ar tikrai norėjo būti geru „ganytoju“, ar neįvertino vikaro ir Gaižausko istorijos kaip pavojingos.

³⁴ Seredžiaus klebono Vitalio Kajetono Dembskio raštas Žemaičių (Telšių) vyskupui, 1891-05-28, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 155, l. 1211.

³⁵ *Ibid.*

³⁶ *Ibid.*

³⁷ Gadūnavo klebono Jurgio Rupkos pasiaiškinimas Žemaičių (Telšių) vyskupui, 1891-07-30, in: *LVIA*, 1671, ap. 4, b. 155, l. 1185–1186; Vilma Žaltauskaitė, „Vyskupo kontrolės laikas“, p. 197.

Taigi vikaras Cechanovskis Gaižausko elgesį zakristijoje vadino nepadoriu. Jis rašė, kad balandžio 22-ą pats buvo zakristijoje ir pastebėjo Gaižauską, jo brolių Otoną ir „kažkokį Ustinovičių iš Kauno miesto“, kurie kalbėjosi stovėdami. Vikaras rašė, kad „[t]ada aš pakėlęs balsą pasakiau: „Klaupkitės, Ponai, ant kelių, o priešingu atveju paprašysiu išvesti iš zakristijos“, po šių mano žodžių visi trys sulenkė kelius“³⁸. Tačiau tuo viskas nesibaigė ir po giesmės, vikarui rengiantis liturginius rūbus, Gaižauskas jam įžūliai priekaištavo³⁹. Toliau vikaras paneigė Gaižausko kaltinimą dėl įžeidinėjimų per savo pamokslus. Beje, iškalbinga tai, kad numestos Semaško skrybėlės ir išmestų Komunikantų vikaras visai nekommentuoja. Nenori pasakyti per daug, nežino kaip liudys kiti? Taigi Cechanovskis gana lakoniškas, apie Šv. Stanislovo sekmadienį visai nerašo – tai palieka klebono kompetencijai, Gaižausko luomo ir religingumo vėlgi niekaip nevertina. Tačiau jo aprašymas aiškiai parodo dvasininko statusą bažnyčioje, jo reikšmingumą: vikaras nurodo „ponams“ klauptis, įsako tarnams Gaižauską išvesti, ir pastebi, kad tai vyko per šv. Mišias, o jis pats tuo metu rengėsi kitoms šv. Mišioms, dargi vilkosi liturginius rūbus. Vargu ar Gaižauskui besiginčijant buvo svarbu, kad kunigas velkasi liturginius rūbus, o Bažnyčios mokyme tai reikšmingas aspektas – kunigo ypatingos tarnystės prie altoriaus ženklas ir pabrėžimas – suprantamas kiekvienam dvasininkui. Pavyzdžiui, Vilniaus vyskupijos kunigas Mykolas Ordynskis aiškindamasis dėl savo elgesio pažymėjo, kad esą tuo metu jis buvo su liturginiais rūbais ir elgtis nemandagiai negalėjo, o paprašyti kitą asmenį palikti bažnyčią dėl jo užgaulaus elgesio galėjo⁴⁰. Taigi kitam dvasininkui – dekanui – vikaro pastaba apie liturginius rūbus turėjo būti iškalbinga ir svarbi.

Skundo autoriaus ir skundžiamųjų biografijų detalės

Bajoras Stanislovas Gaižauskas buvo senos, Seredžiaus apylinkėse žemes valdžiusios bajorų giminės (herbas gulbė – Łabędź) devintos žinomos kartos palikuonis. Tėvas Kiprijonas Jokūbas (g. 1819, prie jo vardo būta ir pastabos apie bajorų luomo praradimą) turėjo 6 sūnus: Aleksandrą Gracijoną (g. 1855), Joną Grigalių (g. 1858), Juozapą (g. 1860), Stanislovą (g. 1864),

³⁸ Seredžiaus vikaro Petro Cechanovskio raštas Veliuonos dekanui Adalbertui Novickiui, 1891-07-28, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 155, l. 1216.

³⁹ *Ibid.*

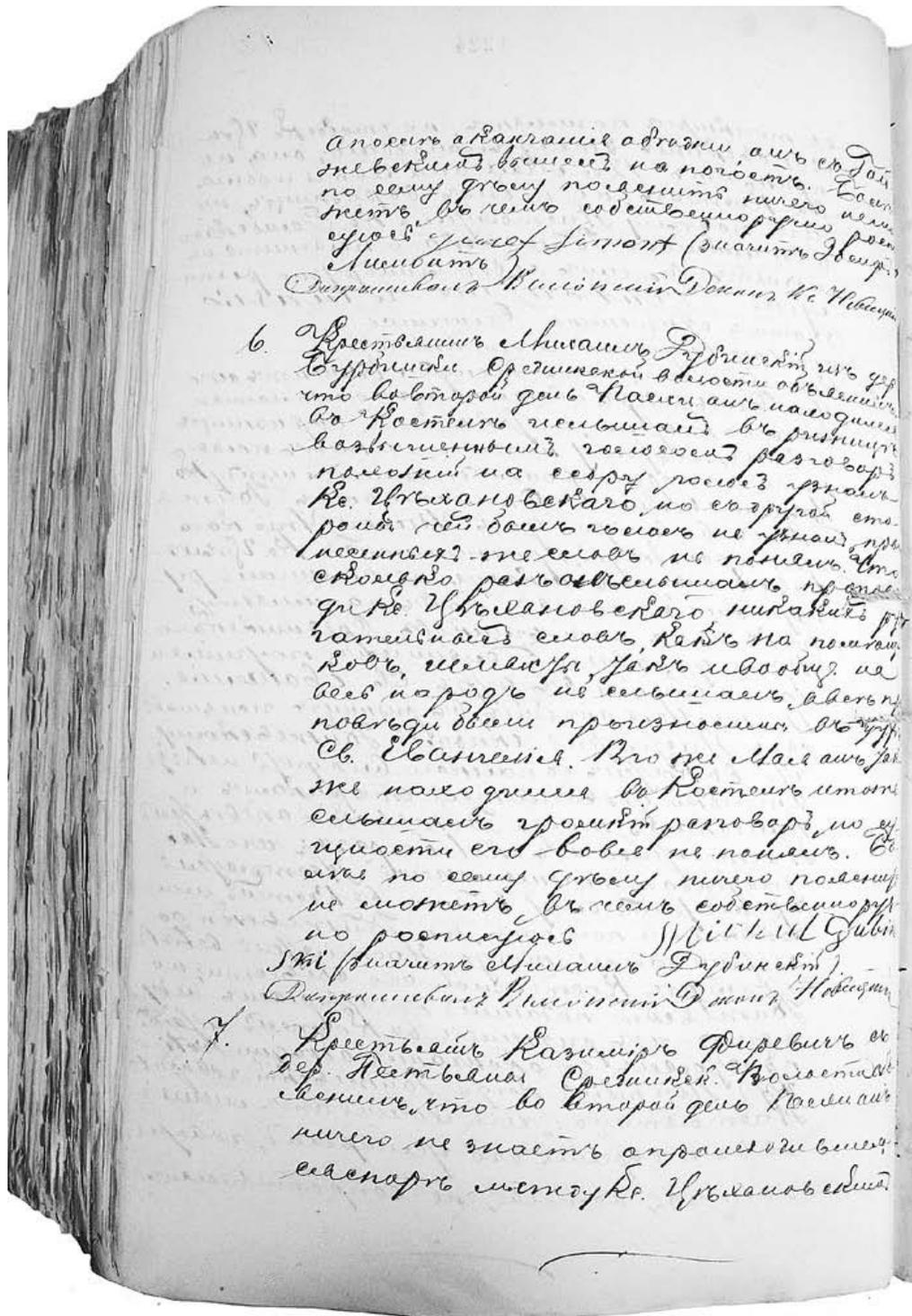
⁴⁰ Kabilninko administratoriaus Mykolo Ordynskio pasiaiškinimas, pateiktas ant 1884-10-06 Švenčionių apskrities 3 stano pristavo rašto, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1884 ps, b. 126, l. 10–11.

Otoną Patricijų Benediktą (g. 1868) ir Antaną (g. 1869)⁴¹. Seredžiaus parapijos gimimo metrikų knygoje įrašyta, kad bajoras Stanislovas Valerijonas Gaižauskas gimė 1864 m. birželio 5 d. Seredžiaus parapijos Gaideliškių bajorkaimyje, pakrikštytas birželio 14 d. Seredžiaus vikaro Leono Romanovskio. Tėvai – Kiprijonas Gaižauskas ir Sabina Dobševičiūtė-Gaižauskienė⁴². Atkreiptinas dėmesys, kad motinos brolis bajoras Jonas Dobševičius buvo tarp tiriamos bylos liudytojų (liudijimas Nr. 3). Taigi skundo autoriui buvo beveik 27 metai ir jo luomas buvo žinomas parapijos dvasininkams. Rašte Žemaičių (Telšių) vyskupui Mečislovui Leonardui Paliulioniui jis save vadino „jaunu žmogumi“ ir tai laikė lengvinančia, jo poelgius paaiškinančia aplinkybe: „Aš, kaip jaunas žmogus, išdidžiai pasielgiau ir įpuolęs į pyktį, neatsimindamas daug ką savo prašyme perdaviau ne taip, kaip buvo“⁴³. Ar išdidumas yra jaunystės savybė, ar asmens charakterio bruožas – galima interpretuoti įvairiai, tačiau išdidumas anuometiniame kultūriniame naratyve sietas su aukštuoju luomu. Liudijimai rodo, kad bajoraitis Stanislovas buvo gana stilingas „jaunas žmogus“ – akivaizdu, kad dėl manierų, o ne iš reikalo, turėjo lazdelę ir ja ramstydamasis glostė barzdą, raitė ūsus ir bendravo su savo svečiais zakristijoje stovėdamas per šv. Mišias. Jo išvaizda, manieringumas šiuo atveju yra ir jo luomo ženklas. Beje, ir jo papasakotoje istorijoje apie vikaro numestą skrybėlę aiškėja, kad ją dėvėjo ne šiaip Daučionių bajorkaimyje gyvenanti siuvėja, o bajorų luomo moteris Antanina Semaško. Be to, iš liudytojų sužinome, kad su dvasininkais jis kalbėjo, tiksliau – juos plūdo, lenkų kalba. Turbūt tai buvo jo gimtoji kalba. Paminėtina, kad šioje byloje lenkų kalba dar kartą bus pavartota pasirašant po liudijimais. Pastarieji visi buvo užrašyti rusų kalba – kaip buvo privalu oficialioje raštvedyboje, tačiau 3 iš 9 apklaustų aukštojo luomo – bajoras Ignacijus Vitovskis (liudytojas Nr. 20), bajorų luomo Antanina Semaško (Nr. 4), miestietis Juozapas Limontas (Nr. 5) – pasirašė lenkiškai. Tą padarė ir vienas valstietis iš 10 šio luomo apklaustųjų – Mykolas Dubinskis (Nr. 6) (ilustracija Nr. 1). Tad raštininkas turėjo dar kartą užrašyti vardus ir

⁴¹ Gregorz Błaszczuk, *Herbarz szlachty Żmudzkiej*, t. 2, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2015, p. 226–227. Dėkoju kolegai dr. Jonui Drungilui, padėjusiam nustatant Gaižausko giminės genealogiją.

⁴² Seredžiaus Romos katalikų bažnyčios gimimo metrikų knyga, 1858–1867, in: *LVIA*, f. 1406, ap. 1, b. 2, l. 88.

⁴³ Stanislovo Gaižausko raštas Žemaičių (Telšių) vyskupui Mečislovui Leonardui Paliulioniui, 1891-11-30, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 155, l. 1203; klebono Vitalio Kajetono Dembskio ir vikaro Petro Cechanovskio raštas, 1891-11-30, in: *Ibid.*, l. 1194.

1 iliustracija. Valstiečio Mykolo Dubinskio liudijimas Nr. 6 ir parašas lenkų kalba. LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 155, l. 1224v

pavardes kirilika. Beje, bajorai Jonas Skirgaila (Nr. 1) ir Boleslovas Petrauskas (Nr. 17) pasirašydami nurodė ir luomą „bajoras“, o pasirašė rusų kalba kaip ir dauguma.

Šiuo atveju lenkų kalba buvo ir luomo ženklas, bet akivaizdu, kad ji funkcionavo ir už bajorų luomo ribos, ją suprato dauguma konflikte dalyvavusių parapijiečių – bajorų ir valstiečių. Lenkų kalba buvo vartojama ir klebonijoje, ir špitolėje. Būtent taip atsiminė Pranas Virakas, kurio tėvas buvo pasamdytas „pramatoriauti“ – būti giesmių užvedėju bažnyčioje, o šeima gyveno Seredžiaus špitolėje. Taip pat prisimenama, kad su „kaimiečiais“ klebonijoje kalbėta lietuviškai⁴⁴.

Petras Cechanovskis Seredžiuje vikaru tarnavo nuo 1889 m.⁴⁵, gaudavo 150 rublių atlyginimą⁴⁶. Klebonijoje jis tikrai galėjo bendrauti ir lietuviškai. Būdamas Panevėžio apskrities Rozalimo valsčiaus valstietis į Žemaičių (Telšių) seminariją įstojo 1881 m.⁴⁷ Kunigu išventintas 1885 m. Taigi jis buvo vyskupo Paliuliono laiko dvasininkas. Vikaro socialinė kultūrinė laikysena rodo, kad jis buvo klusnus vyskupui, kuris priešinosi tikybos dėstymui rusų kalba, dvasininkas. Cechanovskis su pasaulietine valdžia susidūrė 1885–1886 m. dėl tikybos dėstymo lietuvių kalba Veiviržėnų liaudies mokykloje, dėl to jis konfliktavo su Veiviržėnų klebonu Fortunatu Bilevičiumi⁴⁸. Dėl konflikto buvo iš parapijos iškeltas, negavo leidimo dėstyti tikybos kitoje liaudies mokykloje. Taigi jis turėjo aiškia nuostata, kaip turi elgtis dvasininkas, ir ją rodė. Buvo beveik Gaižausko bendraamžis (g. 1862 m.), bet dėvėdamas dvasininko rūbą neįjutė skrupulų dėl amžiaus.

⁴⁴ Pranas Virakas, „Seredžius, jo apielinkės, papročiai pabaigoje devynioliktojo šimtmečio“, in: *Seredžius*, vyriausioji redaktorė Vida Girininkienė, Vilnius: Versmė, 2003, p. 701–703, 754.

⁴⁵ Seredžiaus parapinės bažnyčios inventorius, sudarytas vizituojant bažnyčią, 1888-10-27, in: *LLMA*, f. 139, ap. 1, b. 407, l. 14, 16.

⁴⁶ Kad tokios didelės vikaro pajamos būtų nurodomos bažnyčios dokumentuose – itin reta. Vikarai atlyginimų Žemaičių (Telšių) vyskupijoje negaudavo, o dvasininkų formuliariniai sąrašai rodo, kad iš klebono gaudavo 20–30 rublių; žr. Vilma Žaltauskaitė, „Socialiniai aspektai Vilniaus ir Žemaičių (Telšių) vyskupijos Romos katalikų dvasininko tarnystėje ir gyvensenoje“, p. 97–98.

⁴⁷ Kauno gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui, 1881-06-14, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1881 bs, b. 296, l. 1.

⁴⁸ Raštas apie Kauno gubernijos liaudies mokyklų tikybos mokytojų kunigų itin normalų požiūrį į savo pareigas, 1888, in: *LVIA*, f. 567, ap. 26, b. 537, l. 181–193; Edvardas Vidmantas, *Religinis tautinis sąjūdis Lietuvoje XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pradžioje*, Vilnius: Katalikų akademija, 1995, p. 260–272.

Klebonas Vitalis Kajetonas Dembskis, Benedikto sūnus, bajoraitis iš Telšių apskrities, Seredžiaus Šv. Jono Krikštytojo bažnyčioje tarnavo nuo 1888 m. birželio⁴⁹. Bažnyčia buvo varganos išorės: kai 1829 m. kovo 19 d. potvynis nunešė senąją bažnyčią, tai 1830 m. nauja buvo pastatyta kitoje vietoje – parapijos kapinėse, ir vis buvo remontuojama⁵⁰, nekonsekrutuota, nes tikėtasi pastatyti naują mūrinę bažnyčią⁵¹, tačiau 1890 m. Kauno gubernatorius tokį parapijiečių prašymą atmetė⁵². Seredžiaus parapija buvo žemiausios 5 klasės⁵³, su beveik 5000 tikinčiųjų⁵⁴, tad tarnystės veiklos dvasininkams joje pakako. Klebonas gal ir nespėdavo visų parapijiečių aplankyti kalėdodamas, bet bajorus Gaižauskus, greičiausiai, žinojo.

Kunigas Dembskis – margos biografijos dvasininkas, žinomas ir dėl savo pusbrolio sukilėlio kunigo Vladislovo Dembskio, su kuriuo palaiškė ryšius⁵⁵. Varnių seminarijoje mokėsi nuo 1863 m., mokslus baigė Kaune 1868 m.⁵⁶ Taigi jau seminarijoje patyrė pasaulietinės valdžios politikos priemones, taikytas Katalikų Bažnyčiai (pavyzdžiui, seminarijos perkėlimą iš Varnių į Kauną). Dvasininko šventimus gavo iš vyskupo Motiejaus

⁴⁹ Seredžiaus parapiinės bažnyčios inventorius, perimant bažnyčią iš kunigo Aleksandro Likevičiaus kunigui Vitaliui Kajetonui Dembskiui pagal vyskupo 1888-06-21 nurodymą, in: LLMA, f. 139, ap. 1, b. 407, l. 7–8.

⁵⁰ *Ibid.*, l. 8; Vladislovas Sirokomlė, *Nemunas nuo versmių iki žiočių*, iš lenkų kalbos vertė Kazys Bizauskas, Vilnius: Mintis, 1991, p. 41; Povilas Spurgevičius, „Seredžiaus bažnyčios istorija“, in: *Seredžius*, p. 144–145; Vincentas Juzumas, *Žemaičių vyskupijos aprašymas*, parengė ir iš lenkų kalbos vertė Mindaugas Paknys, Varniai: Žemaičių vyskupystės muziejus, 2013, p. 983, 985.

⁵¹ Vincentas Juzumas, *op. cit.*, p. 985.

⁵² Parapijiečių prašymas Žemaičių (Telšių) vyskupui, 1890-10-17; Žemaičių (Telšių) vyskupo raštas, 1890-10-29, in: LLMA, f. 139, ap. 1, b. 410, l. 38, 40; Povilas Spurgevičius, *op. cit.*, p. 145.

⁵³ XIX a. penktame dešimtmetyje po Bažnyčios turto sekuliarizavimo parapijos buvo suskirstytos į klases. Nuo klasės priklausė parapijos dvasininko etatinis atlyginimas (I-os klasės – 600, II-os – 500, III-ios – 400, IV-os – 275, V-os – 230 rublių, vikarai etatinio atlyginimo Žemaičių (Telšių) vyskupijoje negaudavo); žr. Aldona Prašmantaitė, *1863 metų sukilimas ir Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2014, p. 47–49.

⁵⁴ 1888 m. inventoriuje nurodyti 5032 parapijiečiai; žr. Seredžiaus parapiinės bažnyčios inventorius, sudarytas vizituojant bažnyčią, 1888-10-27, in: LLMA, f. 139, ap. 1, b. 407, l. 14. Tų pačių metų parapijos sąrašuose nurodyta 4050 sielų; žr. Seredžiaus parapiinės bažnyčios parapijiečių sąrašas, 1888-05-04, in: LLMA, f. 139, ap. 1, b. 409, l. 104–163.

⁵⁵ „Dembskis Vladislovas“, in: *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 4, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2003, p. 602.

⁵⁶ Ieva Šenavičienė, *Dvasininkija ir lietuviybė: Katalikų Bažnyčios atsinaujinimas Žemaičių vyskupijoje XIX a. 5–7-ajame dešimtmetyje*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005, p. 292–293.

Valančiaus 1868 m.⁵⁷ Dalyvavo vyskupo organizuotame nelegalių knygų gabenime ir platinime, šią struktūrą atskleidus buvo suimtas, su kitais kunigais kalintas Vilniaus citadelėje ir, tardymo komisijos teigimu, liudijo prieš vyskupą. Trys šios bylos dvasininkai gavo lengvesnes bausmes – buvo perkelti į Vilniaus vyskupiją⁵⁸. Toliau biografija miglota. Enciklopedijoje ji gana hagiografinė: „perkeltas į Vilniaus vyskupiją, atiduotas dvasinės vyresnybės bei policijos priežiūrai, vėliau ištremtas į Rusiją. 1878–1887 m. buvo Kazanės klebonas ir karo kapelionas“⁵⁹. Niekur nenurodoma, kad kaip Vilniaus vyskupijos dvasininkas (buvęs Šv. Rapolo bažnyčios vikaras) nuo 1872 m. rudens mokėsi ir Imperatoriškojoje Romos katalikų dvasinėje akademijoje Sankt Peterburge⁶⁰ (pavyzdžiui, iš ten 1873 m. vasarą vyko atostogų pas motiną į Tryškius⁶¹), ją baigė 1876 m. teologijos kandidato laipsniu⁶². Darytina prielaida, kad dar akademijoje Sankt Peterburge pradėjo artimiau bendrauti ir su Kazimieru Jauniumi, kurį globojo šiam sugrįžus iš Kazanės 1895 m.⁶³ Iš akademijos Dembskis sugrįžo į Vilniaus vyskupiją: 1876 m. liepą tarnybos priesaiką davė Švenčionių dekanui Mozei Jusevičiui⁶⁴, vadinasi, turėjo tarnauti šiame dekanate. Vėliau tarnavo Kazanėje, vadinasi – Mogiliavo arkivyskupijoje. Grįžęs į Žemaičių (Telšių) vyskupiją, tarnavo Lapių filijoje⁶⁵ (Karmėlavos 4 klasės parapijoje), o 1888 m. buvo pa-

⁵⁷ Duomenys apie klierikus, gavusius žemuosius šventimus ir tonzūrą (1864-09-11), subdiakono (1867-04-08) ir diakono šventimus (1867-06-10), kunigo šventimus (1868-10-05), in: *Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas*, (toliau – KAKA), Liber, b. 182, l. 37, 41, 44.

⁵⁸ Vytautas Merkys, *Motiejus Valančius: Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius: Mintis, 1999, p. 736–753.

⁵⁹ „Dembskis Vladislovas“, p. 602.

⁶⁰ Byla apie kunigo Vitalio Dembskio išsiuntimą į Romos katalikų dvasinę akademiją, 1872, in: *LVIA*, f. 378, 1872 bs, b. 1297, l. 1–5.

⁶¹ Vidaus reikalų ministerijos Kitatikų dvasinių reikalų departamento direktoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui su atostogų iš akademijos vykstančiųjų sąrašu, 1873-06-09, in: *LVIA*, f. 378, ap. 1873 bs, b. 1396, l. 2.

⁶² Akademijos studentų sąrašas, in: *Sankt Peterburgo Centrinis valstybinis istorijos archyvas*, f. 46, ap. 1, 950, l. 42; Seredžiaus parapiinės bažnyčios inventorius, sudarytas vizituojant bažnyčią, 1888-10-27, in: *LLMA*, f. 139, ap. 1, b. 407, l. 14.

⁶³ Vaižgantas, *Raštai*, t. 16: *Literatūros istorija 1896–1933*, parengė Ilona Čiužauskaitė, vyr. redaktorius Vytautas Vanagas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005, p. 356.

⁶⁴ Priesaikos lapas, 1876-07-29, in: *LVIA*, f. 694, ap. 41, b. 2393, l. 349.

⁶⁵ „Dembskis Vladislovas“, in: *Lietuvių enciklopedija*, t. 4, Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1954, p. 435; „Dembskis Vladislovas“, in: *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 4, p. 602.

skirtas į Seredžių. Pastebėtina, kad Kazanėje iki mirties gyveno broliai Juškos: kunigas Antanas 1879–1880 m. ir Jonas 1879–1886 m. Tikėtina, kad jie visi galėjo bendrauti. Ar tai, kad Kazanėje 1880 m. miręs kunigas Antanas Juška buvo tarnavęs Veliuonos dekanate, kur yra ir Seredžiaus parapija, yra tik sutapimas Dembskio biografijoje, sunku nustatyti. Vargu ar jis galėjo rinktis tarnybos vietą sugrįžęs iš Kazanės, tačiau visi jo socialiniai ryšiai nežinomi. 1892 m. iš Seredžiaus Dembskis buvo iškeltas į Palėvenės (5 klasės) parapijos Gelažių (Geležių) filiją Utenos dekanate vietoj kunigo Felikso Rudoko, kuris buvo perkeltas klebonu į Seredžių⁶⁶. Rudokas šią tarnystę pradėjo 1892 m. kovą⁶⁷, o Dembskiui, beveik 50 metų amžiaus kunigui (gimęs 1845 m.), filialisto tarnystė 5 klasės parapijoje nebuvo paaukštinimas. Tačiau vargu ar iš Seredžiaus jis buvo iškeltas dėl konflikto. Galbūt ieškota kito veiklesnio dvasininko, kuris rūpintųsi naujos bažnyčios statyba.

Klebonas Dembskis 1888–1891 m. Seredžiaus bažnyčios vizitacijų dokumentuose Veliuonos dekanato buvo vertintas palankiai, nors ne geriau kaip iki jo buvęs klebonas Aleksandras Likevičius. Dembskis nebuvo kaip nors ypatingai išskirtas – nebuvo nei tarp peikiamųjų, nei tarp giriamųjų dvasininkų. Jis „patenkinamai“ tenkino tikinčiųjų poreikius, „kažkaip“ prižiūrėjo ir saugojo metrikų knygas, kaip nurodyta 1891 m. vizitacijoje⁶⁸. Kartais jas saugojo bažnyčioje „po spyna“, kaip nurodyta 1889 m. vizitacijoje⁶⁹, kartais – klebonijos miegamajame, kaip nurodyta 1890 m. vizitacijoje⁷⁰. Reikmenų bažnyčiai įgydavo nuolatos (pavyzdžiui, 1890 m., be kita ko, nupirko penkių laiptų katafalką už 5 rublius, baltą šilkinį arnotą už 35 rublius, liturginę knygą už 48 rublius⁷¹; 1891 m. nupirko naują spintą bažnytiniams rūbams saugoti už 25 rublius, taburetę už 6 rublius⁷²). Liturginį vyną, kaip įprasta Veliuonos dekanate, Dembskis pirko iš Skirmunto rūsių⁷³. Iš ambonos katekizavo parapijiečius, o vaikus katekizmo mokė

⁶⁶ Žemaičių (Telšių) vyskupo raštas Kauno gubernatoriui (kopija), 1891-10-31, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 155, l. 1017.

⁶⁷ Seredžiaus bažnyčios inventorius Veliuonos dekanui kanauninkui Adalbertui Novickiui perduodant bažnyčią iš kunigo Vitalio Kajetono Dembskio kunigui Feliksui Rudokui, 1892-03-31, in: *LLMA*, f. 139, ap. 1, b. 407, l. 18–22.

⁶⁸ Veliuonos dekanato vizitacija, 1891, in: *LVIA*, f. 669, ap. 3, b. 2336, l. 341.

⁶⁹ Veliuonos dekanato vizitacija, 1889, in: *Ibid.*, l. 42.

⁷⁰ Veliuonos dekanato vizitacija, 1890, in: *Ibid.*, l. 131.

⁷¹ *Ibid.*

⁷² Veliuonos dekanato vizitacija, 1891, l. 341.

⁷³ Veliuonos dekanato vizitacija, 1889, l. 43; Veliuonos dekanato vizitacija, 1890, l. 131.

nepastoviai (per šv. Martyną, Kristaus Kūno šventę, procesijų dienomis)⁷⁴. Taigi šio klebono tarnystė ypatingai neišsiskyrė, bet savo luomui deramų priedermių jis paisė. Ir lempelė prieš Švč. Sakramentą jo bažnyčioje degė nuolatos. Šio itin svarbaus bažnyčios tvarkos rodiklio jis laikėsi.

Įdomu, kad rašydamas apie Seredžiaus bažnyčią Juzumas nurodė, jog „bažnyčia [yra] medinė, nedidelė, skurdžiai tapyta, joje tėra trys neišskirtinio darbo altoriai. Nėra joje jokių papuošimų ir brangaus inventoriaus. Tačiau zakristijoje yra keturi puošnūs pačios ponios Burbienės siuvinėti arnotai“⁷⁵. Šiame aprašyme į akis krenta nevertinami vietinių meistrų dirbinti altoriai, kuriuose buvo parapijai brangūs paveikslai, skulptūros, bet svarbu buvo paminėti, kad zakristijoje saugoti „pačios Burbienės siuvinėti arnotai“. Privilegiuoto luomo asmens – žemvaldės Teodoros Burbienės – dėmesys bažnyčiai čia svarbus ir minimas. Beje, 1892 m. inventoriuje nurodyta, kad Burbienė 1890 m. paaukojo baltą šilkinį, o 1891 m. – violetinį arnotą⁷⁶. 1891 m. gruodžio mėn. ji mirė, klebonas Dembskis rūpinosi leidimais iškilmingoms laidotuvėms, ir liturgija vyko ne bažnyčioje, o Belvederio koplyčioje⁷⁷.

Liudytojų istorijos. Vikaras Petras Cechanovskis liudytoju nenurodė nė vieno bajorų luomo asmens, o jo nurodytieji – tai 5 valstiečiai, zakristijoje buvę balandžio 22 d. ir apie įvykį pasakoję detaliau už vikarą. Taigi liudijo: Adomas Bartoševičius (liudijimuose įrašytas Nr. 10, beraštis, už jį pasirašė Juozapas Mačiulis); Stanislovas Armanovičius (Nr. 11, beraštis, už jį pasirašė Juozapas Mačiulis); Juozapas Mačiulis (Nr. 12); Stanislovas Šimkevičius (Nr. 13, beraštis, už jį pasirašė Jonas Daniliauskas); Jurgis Mazurkevičius (Nr. 15, beraštis, už jį pasirašė Kazimieras Butkevičius, t. y. Nr. 9 liudijęs zakristijonas). Bartoševičius ir Mačiulis beveik identiškai citavo vikarą: anot Bartoševičiaus, „Gaižauskas priėjo prie jo ir garsiai įžūliu balsu paklausė: „Kokią teisę turi man įsakinėti, kad aš klaupčiausi ant kelių?“ Į tai Kun. Cechanovskis atsakė: „Aš kaip Kunigas privalau Jus įtikinėti ir mokyti, kad Jūs deramai būtumėte Dievo šventovėje ir neduotumėte kitiems blogo liturgijos metu“⁷⁸. Mačiulis prisiminė, kad Gaižauskas „keletą kartų įžūliai ir gar-

⁷⁴ Veliuonos dekanato vizitacija, 1890, l. 132.

⁷⁵ Vincentas Juzumas, *op. cit.*, p. 985.

⁷⁶ Seredžiaus bažnyčios inventorius, 1892 [?], in: *LLMA*, f. 139, ap. 1, b. 407, l. 33.

⁷⁷ Seredžiaus klebono Vitalio Kajetono Dembskio raportas vyskupui, 1891-12-14, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 155, l. 787.

⁷⁸ Liudijimai, 1891-07-28, l. 1226.

siai klausė: „Ko nori iš manęs, kodėl mane žemini ir darai gėdą esant mano žmonėms?“ Kun. Cechanovskis jam atsakė, kad jis kaip Kunigas turi teisę ir privalo, kad Bažnyčioje tik vienas Kunigas turi teisę mokyti parapijiečius⁷⁹. Jie taip pat nurodė, kad veiksmai vyko kunigui velkantis liturginius rūbus. Tik Mazurkevičius nurodė, kad „matė, kaip Gaižauskas per mišias – votiva – stovėjo užpakaliu atsirėmęs į lazdą ir išžergęs kojas“⁸⁰, t. y. tik jis pastebėjo ir lazdele, ir įvertino stovėjimo manierą, o kiti liudytojai konstatavo, kad Gaižauskas „stovėjo“. Galima daryti prielaidą, kad jų akyse tai buvo pakankamas nederamo elgesio bažnyčioje nurodymas. Beje, Mazurkevičius vienintelis iš visų liudytojų nurodė, kad Gaižauskas plūdosi lenkų kalba, o jis esą šios kalbos nesupranta (nors ir suprato, kad Gaižauskas plūdosi) ir daugiau paaiškinti negali. Vadinasi, visi kiti lenkų kalbą suprato.

Dera paminėti, kad liudijo dar 2 valstiečiai, kurie buvo artimai susiję su Seredžiaus parapijos dvasininkais, nors nebuvo nurodyti kaip Cechanovskio liudytojai (galbūt dėl to, kad antrą šv. Velykų dieną jų zakristijoje nebuvo). Juos nurodė Gaižauskas. Taigi liudijo zakristijonas Kazimieras Butkevičius (Nr. 9)⁸¹ ir klebono gegužės 12 d. bažnyčios „tvarkos prižiūrėtoju“ paskirtas Juozapas Bartoševičius (Nr. 2)⁸². Bartoševičius pastebėjo ir Gaižausko stovėjimo manierą, ir liturginius rūbus besirengiantį kleboną. Be to, jie abu Gaižauską įvertino detaliau: anot Bartoševičiaus, „Gaižauskas, įjėjęs į Bažnyčią, niekaip nepagarbino Švč. Sakramento ne tik tą dieną, bet ir niekada ne tik nepriklaupia, bet ir nepalenkia galvos pagerbdamas“⁸³, o Butkevičius teigė, kad „niekada nematė jo besimeldžiančio, kaip turėtų elgtis tikras krikščionis“⁸⁴. Ilgametis bažnyčios zakristijonas ir špitolės gyventojas⁸⁵ žinojo „tikrojo“ krikščionio savybes ir tokiu Gaižausko nelaikė. Apibendrinant pastebėtina, kad visi vikaro nurodyti liudytojai buvo valstiečiai,

⁷⁹ *Ibid.*, l. 1227.

⁸⁰ *Ibid.*, l. 1219.

⁸¹ *Ibid.*, l. 1225–1226.

⁸² *Ibid.*, l. 1222–1223.

⁸³ *Ibid.*, l. 1222.

⁸⁴ *Ibid.*, l. 1226.

⁸⁵ Pranas Virakas, „Seredžius, jo apielinkės“, p. 702. Bažnyčios vizitacijos aktuose kartais būdavo nurodomi ir „bažnyčios tarnai“; buvo nurodytas ir zakristijonas Kazimieras Butkevičius; žr. Seredžiaus parapiinės bažnyčios inventorių, sudarytas vizituojant bažnyčią, 1888-10-27, in: LLMA, f. 139, ap. 1, b. 407, l. 12. Įdomu, kad 1845 ir 1850 m. dekanų vizitacijose nurodomas vargonininkas Kazimieras Butkevičius; žr. 1845 m. vizitacija; 1850 m. vizitacija, in: LLMA, f. 139, ap. 1, b. 404, l. 41, 47.

o keturi iš jų buvo neraštingi. Už du pasirašė taip pat vikaro liudytojas Mačiulis. Taip pat pasirašė jau minėtas zakristijonas Butkevičius. Tai gali rodyti artimus jų bendravimo ryšius, galimybę derinti, aptarti liudijimą. Ir turbūt ne vien tik per zakristijoną vikaras galėjo turėti įtakos liudytojams.

Tačiau svarbu, kad minėtieji zakristijonas ir bažnyčios tvarkos sergėtojas buvo ir tarp Gaižausko gegužės 15 d. skunde nurodytų liudytojų. Tiesa, vėliau paaiškėjo, kad kai kurių vardus jis nurodė klaidingai, ir jie buvo pataisyti (Nr. 10 – vietoje Adomo klaidingai nurodė Kazimierą, Nr. 16 – vietoje Tomo klaidingai nurodė Motiejų, Nr. 17 – vietoje Boleslovo klaidingai nurodė Kazimierą)⁸⁶. Taigi be jau minėtų 2 valstiečių dar buvo nurodyti⁸⁷: miestietis Juozapas Limontas (Nr. 5), bajoras Jonas Dobševičius (Nr. 3), bajoras Jonas Skirgaila (Nr. 1), bajoras Kazimieras Petrauskas (Nr. 17, nurodytas ir liepos 29 d. Gaižausko rašte), valstietis Kazimieras Bartoševičius (Nr. 10), valstietis Motiejus Urbanavičius (Nr. 16), bajoras Adolfas Obulevičius (Nr. 8), valstietis Kazimieras Firevičius (Nr. 7) ir bajorų luomo Antanina Semaško (Nr. 4) – vienintelė moteris šioje byloje, kurią Gaižauskas nurodė paskutinąją. Ar atsitiktinai, ar tai iškalbingas moters statuso vertinimo ženklas?

Liepos 29 d. Gaižauskas dekanui padavė pareiškimą prašydamas papildomai apklausti ir kitus 7 liudytojus: bajorą Boleslovą Petrauską (Nr. 17, nurodytas ir gegužės 15 d.), bajorą Joną Danichovskį (Nr. 14), bajorą Ignacijų Veržbovičių (Nr. 19), bajorą Juozapą Žotkevičių (Nr. 21), bajorą Ignacijų Vitovskį (Nr. 20), miestietį Zenoną Lukoševičių (Nr. 18). Dar nurodė Kaune gyvenantį Klementijų Ustinovičių⁸⁸. Tačiau pastarasis apklaustas nebuvo, nes to prašė vikaras, kaltindamas jį nederamu elgesiu⁸⁹.

Ką apie įvykį liudijo kiti Veliuonos dekanas Adalberto Novickio liepos 28–31 d. apklausti asmenys? Jau minėta, kad buvo apklaustas 21 asmuo. Buvo apklausta 17 Gaižausko nurodytų asmenų ir 5 vikaro Cechanovskio nurodyti valstiečiai, o kas nurodė valstiečius Mykolą Dubinskį (Nr. 6) ir Tomą Urbanavičių (Nr. 16) – nėra aišku. Nors iš pastarojo liudijimo aiškėja, kad jis buvo tarp klebono užfiksuotų liudytojų, nors tiesiogiai klebono nurodyto liudytojo nebuvo įvardyta nė vieno. Visi bajorų luomo liudytojai buvo nurodyti tik Gaižausko. Nenuostabu, kad Gaižauskas liudytojais

⁸⁶ Dekano pastaba apklausiant liudytojus, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 155, l. 1221.

⁸⁷ Visų liudytojų luomas nustatytas iš apklausų, nes Gaižauskas skunde jo nenurodė.

⁸⁸ Stanislovo Gaižausko pareiškimas Veliuonos dekanui Adalbertui Novickiui, 1891-07-29, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 155, l. 1213.

⁸⁹ Serežiaus vikaro Petro Cechanovskio raštas Veliuonos dekanui Adalbertui Novickiui, 1891-07-28, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 155, l. 1217.

nurodė daugiausia aukštojo luomo asmenis – tai buvo jo sociokultūrinė aplinka. Tikėtina, kad iš jų Gaižauskas laukė savo poziciją, skundą patvirtinančių teiginių. Vis dėlto į akis krenta tai, kad liepos 29 d. nurodyti liudytojai (apklausti liepos 31 d.⁹⁰) – Zenonas Lukaševičius (Nr. 18), Veržbovičius (Nr. 19), Vitovskis (Nr. 20), Žotkevičius (Nr. 21) – nedaug teprisiminė, buvo lakoniški, nes nebuvo zakristijoje (Lukaševičius⁹¹), nesuprato, dėl ko klebonas varo Gaižauską iš zakristijos (Vitovskis⁹²). Veržbovičius ir Žotkevičius girdėjo ir matė, kaip vikaras ragino Gaižauską klauptis, o tas esą po keleto tokių raginimų pakluso⁹³. Veiksmo ir citatų jų liudijimuose nedaug – Gaižausko jie visai necituoja.

Gaižausko dėdė (motinos brolis) Jonas Dobševičius (Nr. 3) daugiau prisiminė apie gegužės 12 d.: esą per šv. Mišias Gaižauskas tik stovėjo zakristijoje netoli įėjimo į bažnyčią, o kodėl klebonas jį „pačiupo už dešiniojo peties“, nežinojo⁹⁴. Anot dėdės, Gaižauskas triukšmo ir ginčų nekėlė, tačiau klebonas pagrasino „šitą laidoką“, t. y. Gaižauską, pamokyti⁹⁵.

„Laidokas“ (*tajdak*) – lenkų ir lietuvių kalbos žodis liudijime užfiksuotas rusų kalba⁹⁶. Tai dar kartą rodo, kokiomis kalbomis zakristijoje galėjo vykti dialogai. Klebonas šį žodį galėjo vartoti, nors daugiau nė vienas liudytojas jo nepacitavo. Pamiřta ar ne itin mandagių žodžiu nenorėta sukompromituoti klebono? Taigi Gaižausko dėdė Dobševičius daugiau dėmesio skyrė klebono veiksams ir žodžiams atpasakoti, o giminaičio veiksmai nutylėti, cituojama kalba mandagi: „Ko Klebone iš manęs norite?“⁹⁷ Šis liudijimas, nors ir išsiskiria išsamumu, vis dėlto lakoniškai charakterizuoja Gaižausko veiksmus ir panašėja į vėliau liudijusių neiškalbiųjų bajorų parodymus.

Kitų liudytojų bajorų parodymai buvo neišsamūs, tačiau juose pateikta ir Gaižauskui ne itin palankių detalių: matė jį stovintį zakristijoje su lazdele (bajoro Obulevičiaus (Nr. 8)⁹⁸, bajoro Skirgailos (Nr. 1)⁹⁹ liudijimai), matė,

⁹⁰ Liudijimai, 1891-07-28, l. 1220–1221.

⁹¹ *Ibid.*, l. 1220.

⁹² *Ibid.*

⁹³ *Ibid.*, l. 1220–1221.

⁹⁴ *Ibid.*, l. 1223.

⁹⁵ *Ibid.*

⁹⁶ *Lietuvių kalbos žodynas*, t. 7, Vilnius: Mintis, 1966, p. 24; *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius: Mintis, 1972, p. 352.

⁹⁷ Liudijimai, 1891-07-28, l. 1223.

⁹⁸ *Ibid.*, l. 1225.

⁹⁹ *Ibid.*, l. 1222.

kaip su klebonu kalbėjo „daužydamas lazda į grindis“ (Skirgailos liudijimas¹⁰⁰). Daugumos bajorų lakoniški liudijimai rodo, kad pakenkti Gaižauskiui jie nenorėjo, labiau buvo linkę nutylėti detales, nors ir ne visi.

Gaižausko nurodytas liudytojas valstietis Firevičius (Nr. 7) nurodė ir pakeltą lazda kalbant su klebonu, ir įvykio laiką bei aplinkybes – šv. Mišių su išstatytu Švč. Sakramentu metu, o dvasininkas buvo su liturginiais rūbais¹⁰¹. Dar nurodė, kad „Gaižauskas visada Bažnyčioje buvo nepadoriai, o būtent: kai visa liaudis klūpojo, jis vienas kaip stulpas stovėjo, ir niekada jokio nusilenkimo prieš Švč. Sakramentą nedarė“¹⁰². Valstietis Urbanavičius (Nr. 16) nurodė, kad „kiek matydavo Gaižauską, tai jis niekada nebūdavo padoriai Bažnyčioje, kaip ir per mišias, taip ir kitų maldų metu“¹⁰³.

Atkreiptinas dėmesys, kad valstiečiai gana detaliam prisiminė įvykius, o kas būdinga tik jų liudijimams – tai apibūdino ir įvertino Gaižausko elgesį ne tik konkretaus incidento metu, bet ir plačiau. Panašiai liudijo valstiečiai Bartoševičius ir Butkevičius (Nr. 2 ir 9). Tokie liudijimai gali rodyti, kad dekanas Novickis manė, jog ir su įvykiu tiesiogiai nesusiję pastebėjimai gali būti reikšmingi. Galbūt kai kurių liudytojų valstiečių to buvo klausama. Atsakymai aiškiai formavo neigiamą nuomonę apie Gaižauską.

Svarbu pastebėti, kad visiems liudytojams buvo būdingas pozityvus vikaro Cechanovskio pamokslų turinio įvertinimas – niekas jokių įžeidimų per pamokslus negirdėjo. Kita vertus, atsakymų apie pamokslus fiksavimo forma leidžia manyti, kad liudijimai galėjo būti redaguojami. Ar tikrai dauguma apklaustųjų nurodė, kad pamokslai buvo sakomi „Šv. Evangelijos dvasia“? Manytina, kad tai buvo formalus, dvasininkų luomui suprantamas ir jam skirtas atsakymas. Reikia pastebėti, kad visų liudytojų parodymus užrašė Veliuonos dekanas. Šio asmens veiksnys byloje taip pat yra svarbus, nors jo įtaka gali būti labiau numanoma, nei įrodoma faktais.

Įvykiai ir bylos baigtis. Antrąją šv. Velykų dieną – balandžio 22 d. – Stanislovas Gaižauskas su jaunesniu broliu Otonu ir bičiuliu iš Kauno Ustinovičiumi atvyko į bažnyčią: jau vyko šv. Mišios su išstatytu Švč. Sakramentu ir buvo giedama „Šventas Dieve“. Į bažnyčios vidų jie nėjo, liko zakristijoje. Tą dieną bažnyčioje buvo gausu žmonių, jie užpildė zakristiją – ir bajorai, ir valstiečiai. Gaižauskas stovėjo pasirėmęs lazdele, jie kalbė-

¹⁰⁰ *Ibid.*, l. 1222.

¹⁰¹ *Ibid.*, l. 1225.

¹⁰² *Ibid.*

¹⁰³ *Ibid.*, l. 1219.

josi. Vikaras Petras Cechanovskis nurodė šiai grupei klauptis. Gaižauskas pakluso ne iš karto, vėliau įžūliai kalbėjo su šv. Mišioms besirengiančiu vikaru, kuris nurodė bažnyčios tarnams (vienas jų – giedotojas Kazimieras Petraitis) jį išvesti iš zakristijos. Gaižauskas aprimo ir liko zakristijoje. Tą pačią dieną jis skundė vikarą klebonui. Kadangi kitą sekmadienį – balandžio 28 d. – kleboną aplankė policijos pareigūnas ir klausinėjo apie įvykį bažnyčioje¹⁰⁴, tai galima manyti, kad Gaižauskas skundėsi pasaulietei valdžiai. Beje, ir vikaras prašė klebono apie Gaižausko poelgį pranešti policijai, kad jis būtų nubaustas, tačiau klebonas to nepadarė¹⁰⁵.

Sekmadienį, gegužės 12 d., vyko Šv. Stanislovo votyvinės šv. Mišios, kaip ir dera šios šventės metu – buvo išstatytas Švč. Sakramentas¹⁰⁶. Svarbu paminėti, kad Seredžiuje Šv. Stanislovas – ypatinga šventė, bažnyčioje netgi vienas iš trijų altorių buvo skirtas šv. Stanislovui ir šv. Kazimierui¹⁰⁷. Tai atleidų diena, kuri iš gegužės 8 d. buvo atkeliamama į pirmąjį sekmadienį po jos, kur galėjo dalyvauti net šeši aplinkinių parapijų dvasininkai¹⁰⁸. Beje, visoje byloje apie kitų parapijų dvasininkų dalyvavimą išskilmėje niekas neužsimena, tad tikėtina, kad jie nedalyvavo. Be to, šią dieną miestelyje turėjo vykti viena iš šešių per metus vykstančių vienos dienos mugių¹⁰⁹. Taigi žmonių bažnyčioje turėjo būti gausu. Gaižauskas atsirėmęs lazdele stovėjo zakristijoje. Klebonas Dembskis į zakristiją įėjo apie pusę vienuolikos, nes turėjo ruošti 10.30 val. vyksiančioms šv. Mišioms¹¹⁰. Davė pastabą Gaižauskui, kad į bažnyčią/zakristiją su lazdomis jauniems žmonėms eiti negalima, pasiūlė eiti į bažnyčią ar šventorių. Tarp jų kilo ginčas, per kurį Gaižauskas lazda daužė į medines zakristijos grindis. Miestietis Juozapas Limontas jį prilaikė už pečių ir ramino¹¹¹. Klebonas kreipėsi į bažnyčios tarnus (valstietį

¹⁰⁴ Seredžiaus klebono Vitalio Kajetono Dembskio raportas Žemaičių (Telšių) vyskupui, 1891-05-28, in: *Ibid.*, l. 1211.

¹⁰⁵ *Ibid.*

¹⁰⁶ Šventės, per kurias išstatomas Švč. Sakramentas, nurodytos XIX a. pirmos pusės dekanato vizitacijų aktuose; žr. 1845 m. vizitacija; 1850 m. vizitacija, in: *LLMA*, f. 139, ap. 1, b. 404, l. 42, 49.

¹⁰⁷ Seredžiaus parapinės bažnyčios inventorius, perimant bažnyčią iš kunigo Aleksandro Likevičiaus kunigui Vitaliui Kajetonui Dembskiui pagal vyskupo 1888-06-21 nurodymą, in: *LLMA*, f. 139, ap. 1, b. 407, l. 8.

¹⁰⁸ Duomenys apie bažnytines šventes, in: *KAKA*, b. 159, l. 3.

¹⁰⁹ Vincentas Juzumas, *op. cit.*, p. 983.

¹¹⁰ Kunigo Aleksandro Likevičiaus priimtas Seredžiaus parapinės bažnyčios inventorius, 1875-11-21, in: *LLMA*, f. 139, ap. 1, b. 407, l. 1, 4.

¹¹¹ Liudijimai, 1891-07-28, l. 1224.

Juozapą Bartoševičių, galbūt valstietį Tomą Urbanavičių), kurie tą dieną bažnyčioje prižiūrėjo tvarką, kad Gaižauską nuvestų į bažnyčią, bet ir išvestas jis sugrįžo į zakristiją iki šv. Mišių pabaigos. Zakristijoje klausykloje klebonas klausė išpažinčių, o pro šalį eidamas Gaižauskas jam grąšino. Atkreiptinas dėmesys, kad klebonas išpažinčių klausė zakristijoje. Bažnyčios inventoriai nemini, kad zakristijoje būtų buvęs konfesionalas, tačiau klebonas savo nekanoninio elgesio neslėpė – gal tai nebuvo išskirtinis dvasininko elgesys. Po dešimties metų kunigui Juozui Tumui-Vaižgantui tai buvo pateikta kaip kaltinimas skunde dėl jo elgesio, nors Tumo reakcija rodo, kad toks elgesys buvęs gana dažnas¹¹². Po šv. Mišių Gaižauskas išėjo į šventorių, vėliau kapinėse sutiko miestietį Zenoną Lukaševičių, kuriam gyrėsi konfliktu su klebonu. Dembskis tą pačią dieną apie konfliktą informavo Kauno apskrities 1 stano pristavą¹¹³. Gaižauskas 1891 m. gegužės 15 d. išsiuntė skundą Kauno gubernatoriui (gautas gegužės 16 d.). O jau gegužės 18 d. dėl klebono pareiškimo Gaižauską ir liudytojus apklausė pristavas ir bylą perdavė Kauno apygardos 5-osios nuovados taikos teisėjui¹¹⁴. Tačiau pasaulietiniame teisme ši byla nebuvo nagrinėjama, įvyko bažnytinis tyrimas.

Skundą Kauno gubernatorius gegužės 21 d. persiuntė vyskupijos valdytojui Antanui Baranauskui. Gavęs klebono raportą dėl skundo, Baranauskas pradėjo tyrimą ir birželio 11 d. nurodė Veliuonos dekanui Seredžiuje atlikti liudytojų apklausą. Dekanas neskubėjo. Apklausa vyko liepos 28–31 d. Dekanas konstatavo, kad Seredžiaus dvasininkai nekalti ir rugpjūčio 6 d. vyskupui sufraganui išsiuntė 20 lapų sunumeruotą, susiūtą ir antspauduotą bylą¹¹⁵. Po to Seredžiaus dvasininkai turėjo būti informuoti apie bažnytinės valdžios sprendimą, nes buvo skųstas jų elgesys, o išteisinti dvasininkai galėjo reikalauti teisėtos bausmės skundėjui. Turėjo būti informuotas ir Gaižauskas, ir Kauno gubernatorius, tačiau tokios informacijos byloje neidentifikuota.

Kas vyko nuo rugpjūčio iki lapkričio 30 d., nėra aišku. Galbūt buvo laukiama vyskupo ordinaro sprendimo. Tik iš Gaižausko lapkričio 30 d. rašto –

¹¹² Juozo Tumo-Vaižganto laiškas Aleksandrui Dambrauskui, 1901-11-09, in: *Vilniaus Universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 1, b. E118, laiškas Nr. 26. Žinoma, kad Motiejus Valančius neleido zakristijoje klausyti moterų išpažinčių, išimtis buvo taikoma ligoniams ir invalidams; žr. Vytautas Merkys, *op. cit.*, p. 247. Bet akivaizdu, kad nutikdavo visai.

¹¹³ Pristavas – aukštesnis policijos pareigūnas, stanas – policijos teritorinis vienetas.

¹¹⁴ Seredžiaus klebono Vitalio Kajetono Dembskio raportas Žemaičių (Telšių) vyskupui, 1891-05-28, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 155, l. 1211.

¹¹⁵ Veliuonos dekanas raštas Žemaičių (Telšių) vyskupijos valdytojui vyskupui sufraganui Antanui Baranauskui, 1891-08-06, in: *Ibid.*, l. 1193.

„nuolankaus prašymo“ vyskupui – aiškėja, kad skundo autorius susitaikė su Seredžiaus dvasininkais¹¹⁶. Jie atleido skundėjui, ką paliudijo raštu, o klebonas paliudijo, kad atsisako „kelti teisminį tyrimą už grąšinimus, šmeižtą ir melagingą pranešimą Pasaulietinei Valdžiai“¹¹⁷ (ilustracija Nr. 2). Vadinasi, skundo autorius ar jo tarpininkai su dvasininkais turėjo bendrauti ir tartis. Galbūt tuo metu toliau vyko ir pasaulietinis tyrimas. Vyskupui Mečislovui Leonardui Paliulioniui Gaižauskas pripažino savo kaltę ir atsiprašė, kad dvasininkus skundė pasaulietinei valdžiai, kad nederamai elgėsi bažnyčioje, kad supykęs skunde prirašė netiesos. Vyskupui jis rašė: „Jeigu Jūsų Ekscelencija už mano poelgius skirsite man dvasinę atgailą kaip Ganytojas, tai aš, kaip krikščionis, ištikimas savo Bažnyčiai, visada pasiruošęs ją atlikti. Be to, aš iš savo pusės Seredžiaus Bažnyčiai aukoju kryžių didžiajam Altoriui, kuriame saugomas Švč. Sakramentas“¹¹⁸. Klebono ir vikaro pasirašytame rašte buvo nurodyta, kad Gaižauskas „sutiko už bausmę Seredžiaus bažnyčiai paaukoti kryžių ant didžiojo Altoriaus, kuriame saugomas Švč. Sakramentas“¹¹⁹. Dvasininkų raštas rodo, kad tai jie inicijavo atsiprašymo ženklą – dovaną bažnyčiai, bet Gaižausko rašte vyskupui nurodyta jo iniciatyva. Vyskupas ant Gaižausko rašto uždėjo tokią rezoliuciją: „Parašyti Seredžiaus Klebonui, kad P. Gaižauskas susitaikęs su žmonėmis ieškotų atleidimo pas Viešpatį Dievą ir atliktų Šv. Išpažintį“ (ilustracija Nr. 3). Turbūt taip ir nutiko, artėjo adventas ir šv. Kalėdos.

1892 m. Seredžiaus bažnyčios inventoriuje įrašyta: „trys maži kryžiai ant Altoriaus ir trys zakristijoje, visi pasidabruoti, susidėvėję (*vetchije*)“¹²⁰. Kitame inventoriaus egzemplioriuje, kuriame nurodytos dovanos bažnyčiai ir dovanotojai, joks Gaižausko dovanotas kryžius neminimas¹²¹.

Gaižausko ir Seredžiaus dvasininkų byloje sudalyvavo apie 30 įvairių luomų asmenų, neskaičiuojant tiesiog buvusiųjų bažnyčioje ir zakristijoje

¹¹⁶ Stanislovo Gaižausko raštas Žemaičių (Telšių) vyskupui, 1891-11-30, in: *Ibid.* l. 1203; Klebono Vitalio Kajetono Dembskio ir vikaro Petro Cechanovskio raštas, 1891-11-30, in: *Ibid.*, l. 1194.

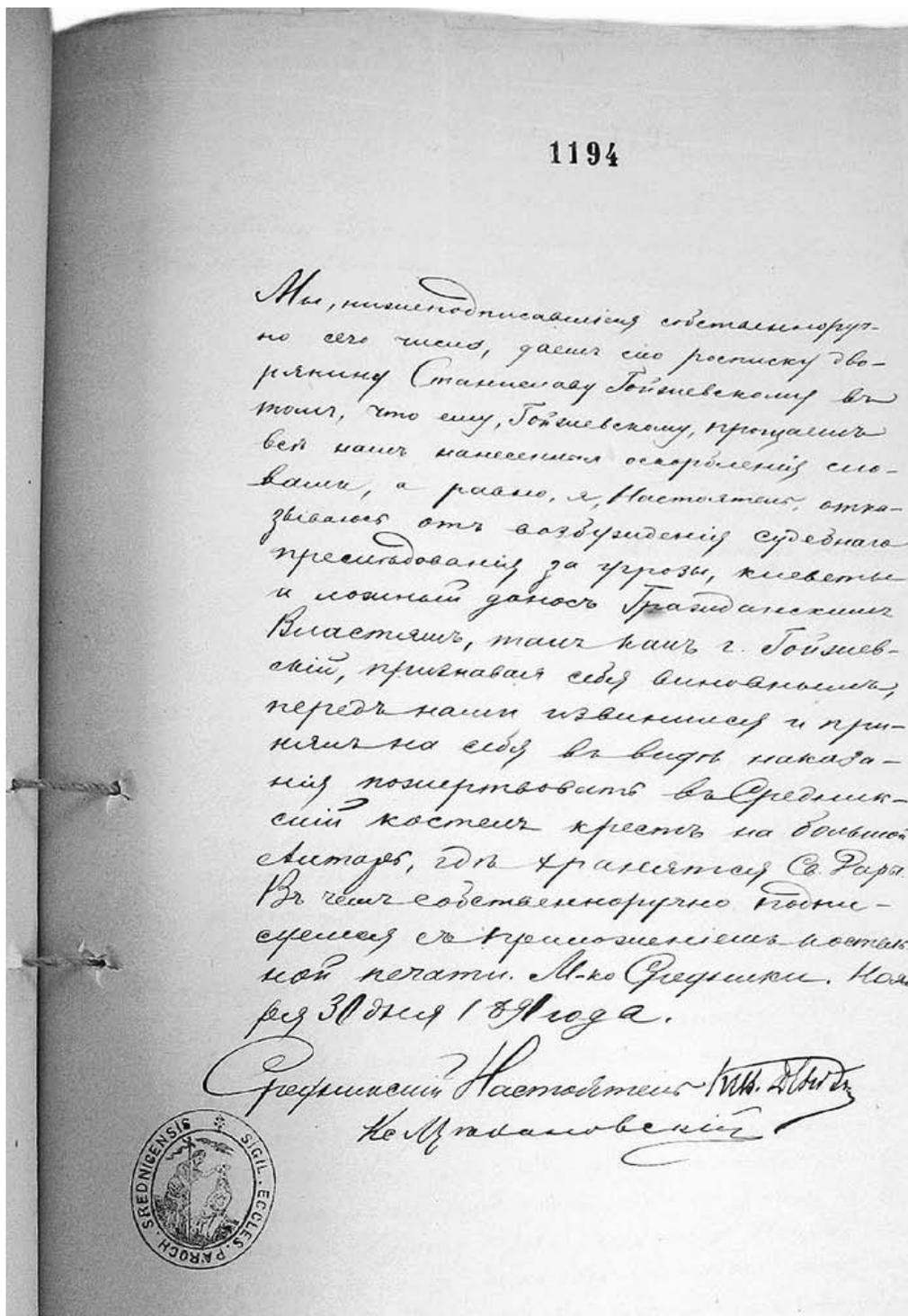
¹¹⁷ Klebono Vitalio Kajetono Dembskio ir vikaro Petro Cechanovskio raštas, 1891-11-30, in: *Ibid.*, l. 1194.

¹¹⁸ Stanislovo Gaižausko raštas Žemaičių (Telšių) vyskupui, 1891-11-30, in: *Ibid.* l. 1203.

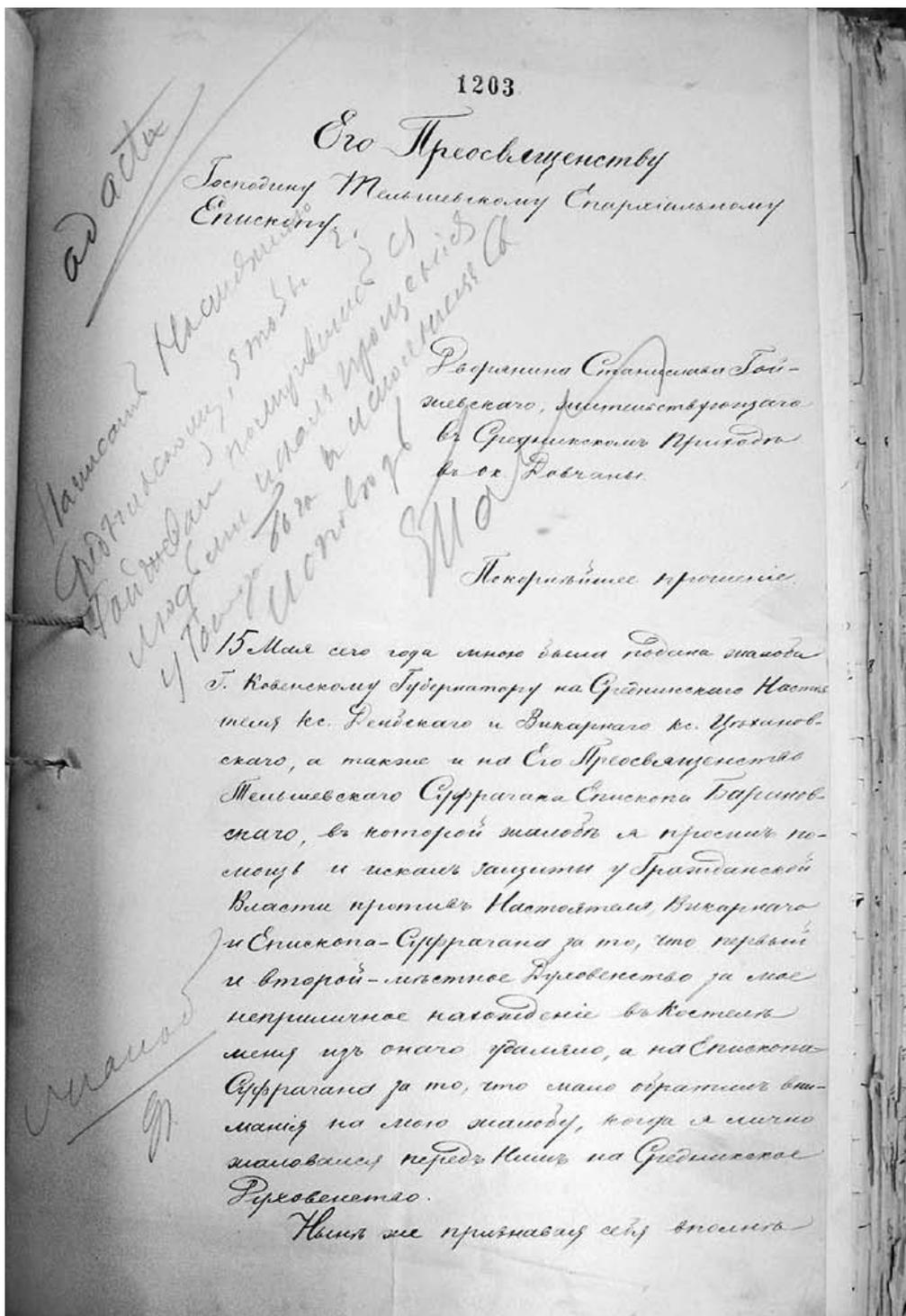
¹¹⁹ Klebono Vitalio Kajetono Dembskio ir vikaro Petro Cechanovskio raštas, 1891-11-30, in: *Ibid.*, l. 1194.

¹²⁰ Seredžiaus bažnyčios inventorių Veliunos dekanui kanauninkui Adalbertui Novickiui perduodant bažnyčią iš kunigo Vitalio Kajetono Dembskio kunigui Feliksui Rudokui, 1892-03-31, in: *LLMA*, f. 139, ap. 1, b. 407, l. 19.

¹²¹ Seredžiaus bažnyčios inventorių, 1892 [?], in: *Ibid.*, l. 32–35.

2 iliustracija. Seredžiaus klebono Vitalio Kajetono Dembskio ir vikaro Petro Cechanovskio 1891 m. lapkričio 30 d. raštas, paliudijantis atleidimą Stanislovui Gaižauskui. LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 155, l. 1194r

3 iliustracija. Stanislovo Gaižausko 1891 m. lapkričio 30 d. raštas Žemaičių (Telšių) vyskupui Mečislovui Leonardui Paliulioniui su vyskupo rezoliucija. LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 155, l. 1203r

per šv. Mišias. Taigi skundėsi bajoras, dėl skundo aiškinosi 2 dvasininkai – tai privilegijuotųjų luomų asmenys. Liudijo 21 asmuo – 9 bajorai, 2 miestiečiai ir 10 valstiečių. Buvo paminėti ir kiti įvykių dalyviai: Gaižausko jaunesnysis brolis Otonas, jų svečias iš Kauno Ustinovičius. Klebonas dar minėjo bajorą Benediktą Žotkevičių. Buvo minimas ir giedotojas Kazimieras Petraitis, gavęs vikaro nurodymą išvesti Gaižauską iš zakristijos, tačiau apklaustas jis nebuvo. Kai kurių asmenų neapklausimas gali rodyti bylos dalyvių požiūrį į vadinamuosius „bažnyčios tarnus“, patarnaujančius bažnyčioje – parapijos socialinę grupę, kurių užsiėmimas galėjo būti svarbesnis už jų nuomonę, kartais net vardą ir pavardę.

Visi šie skirtingų luomų asmenys susitiko vienoje erdvėje – bažnyčioje, liturginių švenčių metu. Jie paisė religinio gyvenimo praktikų, apklausoje liudiję valstiečiai dalyvavo šv. Mišiose ir antrą šv. Velykų dieną, ir per Šv. Stanislovą, bajorai buvo aktyvesni švęsdami votyvines Šv. Stanislovo mišias, antrą šv. Velykų dieną šventė namuose. Dėl zakristijoje įvykusių konfliktų tarp bajoro Gaižausko ir Seredžiaus dvasininkų, kurie bažnyčioje nesibaigė, bajorai, valstiečiai ir kiti bažnytinio tyrimo metu turėjo liudyti. Liudytojų luomas buvo atpažįstamas ne tik dėl to, kad jis buvo nurodomas fiksuojant liudijimus, bet ir pačiame liudijimo turinyje. Bajorai dažniau buvo atlaidesni to paties luomo skundo autoriui, o valstiečiai detaliau apibūdino Gaižausko elgesį ir pateikė daugiau jam nepalankių charakteristikų. Veliuonos dekanas Novickio bylos tyrimo išvadoje pažymima apie nedieobaimingą Gaižausko elgesį per šv. Mišias „ir giedant „Šventas Dieve“ prie išstatyto Švč. Sakramento“¹²² (ilustracijos Nr. 4 ir 5). Dekanas nurodė dvasininkų pareigą parapijiečius mokyti dievobaimingumo ir saugoti nuo pagundų, kad dvasininkai taip su Gaižausku elgėsi mokydami jį nuolankumo ir Švč. Sakramento gerbimo, todėl dėl savo elgesio jie liko nekalti. Esą jie „užsistojo už Dievo garbę ir garbinimą klūpančios liaudies akivaizdoje, kai vienintelis S. Gaižauskas to nedarė“¹²³. Svarbu, kaip šioje dekanos išvadoje zakristijoje vykęs veiksmas įgauna teologinę formą ir prasmę – buvo pabrėžtas Gaižausko nenuolankumas ir neklusnumas dvasininkams – galios autoritetui bažnyčioje. Nuolankumas, kaip tikinčiojo teologinė nuostata, buvo esminis reikalavimas ir dalyvaujantiems liturgijoje¹²⁴. O paklusnumas buvo svarbus socialiniame parapijos gyvenime. Dekano išvada ir bylos

¹²² Liudijimai ir dekanos išvada, in: *LVI A*, f. 1671, ap. 4, b. 155, l. 1221.

¹²³ Dekano išvada, in: *Ibid.*, l. 1238.

¹²⁴ Romano Guardini, *op. cit.*, p. 37–38.

baigtis parodė dvasininkų luomo socialinę galią parapijoje. Byloje pasiektas susitaikymas rodo pastangas konflikto neeskaluoti, neperkelti jo į pasaulietinės valdžios lauką, kuriame sprendimai priklausytų jau ne nuo Bažnyčios.

Seredžiaus bylos analizė parodo, kad klebono Dembskio ir vikaro Cechanovskio laikysenoje reikšmingiausia buvo jų luomo tapatybė. O buvusioji (t. y. ta, su kuria ateinama į dvasininkų luomą) nėra sąmoningai pabrėžiama, bet gali būti atpažįstama. Bajoro Gaižausko socialinė tapatybė buvo reikšminga ir pabrėžta, tačiau konflikto su dvasininkais metu ji pastariesiems užleido vietą luomų hierarchijoje. Bažnytinis tyrimas buvo reikšmingas faktorius būtent tokią hierarchiją sudėliojant.

Post scriptum. Seredžiaus dvasininkų byla leidžia analizuoti minėtus bažnyčios tarnus kaip dar vieną parapijos socialinę grupę. Bylos dalyviai ir liudytojai juos ne kartą minėjo ir įvairiai vadino. Vizituojant bažnyčią kartais buvo atskirai nurodomos bažnyčios tarnų – vargonininko, zakristijono, giedotojo, raštininko, skalbėjo, siuvėjo, varpininko vardas ir pavardė. Špitolės kartais buvo nurodomos kaip „bažnyčios tarnų namai“¹²⁵. Šie asmenys turėjo aiškias funkcijas bažnyčioje, gaudavo sutartą atlygį, o priėmimas į tokią tarnybą visiškai priklausė nuo klebono¹²⁶, kuris jiems galėjo demonstruoti savo galią. Tai yra fiksuojama ir Seredžiaus byloje: vikaras nurodė giedoriui Petraičiui išvesti Gaižauską iš zakristijos antrą šv. Velykų dieną¹²⁷. Byloje taip pat minėtas šveicorius, tvarkos prižiūrėtojas (liudytojas Nr. 2), iš klebono nurodymus gavę bažnyčios tarnai. Šiuo atveju tai nebuvo zakristijonas ir vargonininkas, nes jie buvo užimti liturgijos metu. Tad bažnyčioje buvo ir kiti dvasininkams pavaldūs asmenys. Jie palaikė tvarką bažnyčioje. Dvasininkų nurodymu jie bažnyčioje galėjo panaudoti jėgą kitų atžvilgiu.

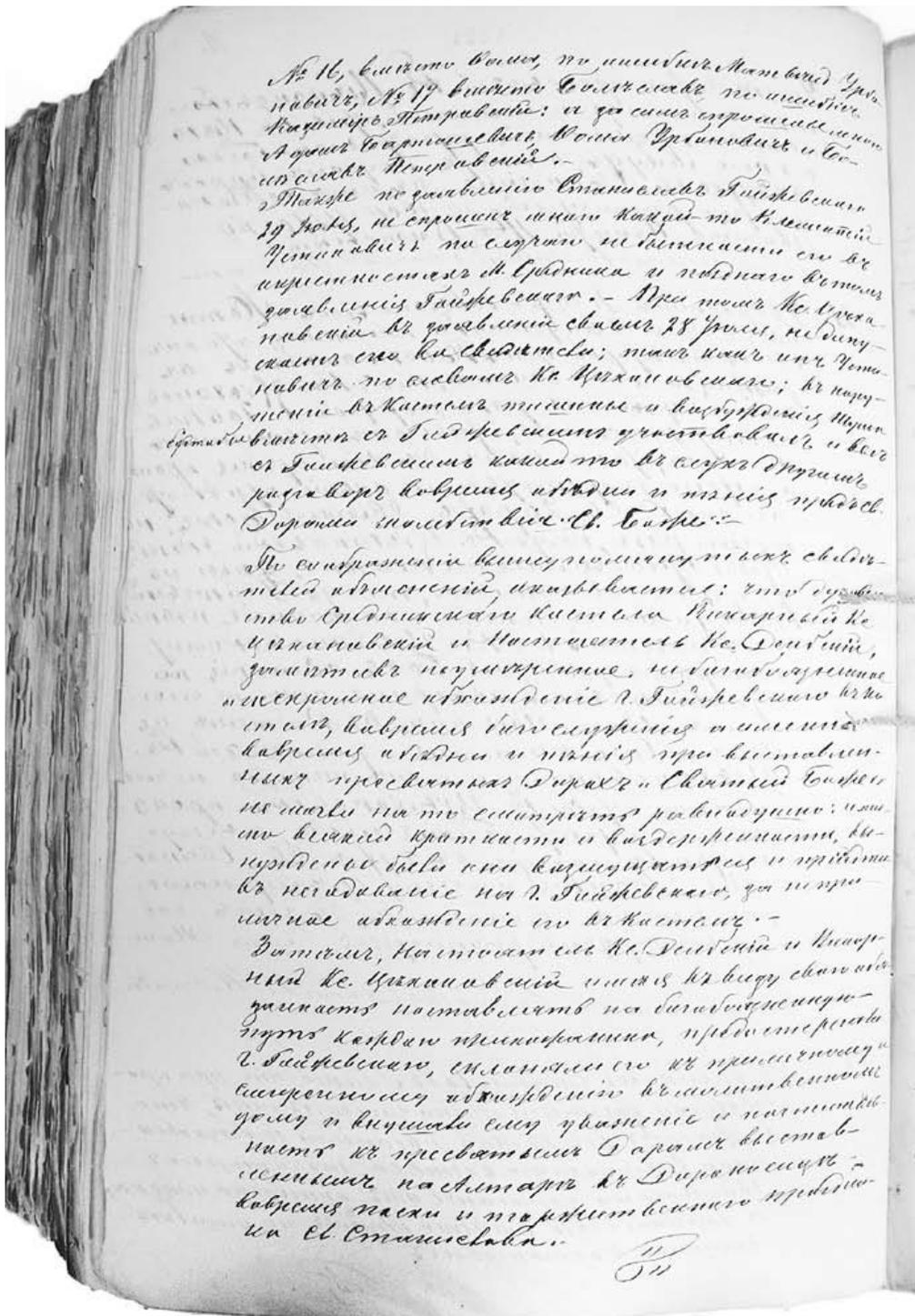
Atsiminimuose yra nuorodų apie bažnyčios maršalkas, jėga darydavusius kelią kunigui einant per bažnyčią, ar gaudavusius šias pareigas už tam tikrus nuopelnus bažnyčiai¹²⁸. Maršalkos, šveicoriai, dešimtininkai, *dziady*, broliukai, bažnyčios tarnai buvo XIX a. pabaigos – XX a. pradžios Žemaičių

¹²⁵ Seredžiaus bažnyčios inventorius Veliunos dekanui kanauninkui Novickiui perduodant bažnyčią iš kunigo Vitalio Kajetono Dembskio kunigui Feliksui Rudokui, 1892-03-31, l. 20.

¹²⁶ Žemaičių (Telšių) vyskupijos konsistorijos raštas Ukmergės dekanui, 1891-09-03, in: LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 155, l. 1322.

¹²⁷ Seredžiaus klebono Vitalio Kajetono Dembskio raportas Telšių (Žemaičių) vyskupui, 1891-05-28, in: *Ibid.*, l. 1210.

¹²⁸ Stasys Raštikis, *op. cit.*, p. 24–25; Pranas Virakas, „Seredžius, jo apielinkės“, p. 702, 747.

4 iliustracija. Veliuonos dekanas Adalberto Novickio 1891 m. liepos 31 d. išvada byloje. LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 155, l. 1221v

(Telšių) vyskupijos parapijų bažnyčių kasdienybės reiškinys. Jų ryšį su vyskupijoje buvusiomis bažnytinėmis brolijomis reikėtų įrodinėti atskiru tyrimu, tačiau pastebėtina, kad ir 1891 m. yra išlikęs skundas dėl „bažnyčios broliukų“, kaip aiškios organizacinės struktūros, ir klebono nesutarimo¹²⁹. Vadinas, tokių sąsajų visiškai atmesti negalima.

Seredžiaus byloje minimi tik bažnyčios tarnai. Veliuonos dekanas Novickis dar 1887 m. buvo informavęs vyskupą, kad jo dekanate jokių „bažnyčios broliukų“ nėra, o per bažnytines šventes padeda tik bažnyčios tarnai (*prisluga*)¹³⁰. Jis buvo labai lakoniškas, palyginus su kitais dekanais, paaiškinusiais, kad maršalkos arba broliukai (Obelių dekanas paminėjo bažnyčios seniūnus arba dešimtininkus¹³¹) – tai išrinkti ar klebono paskirti asmenys, sekmadieniais, per šventes padedantys liturgijos metu, prižiūrintys tvarką bažnyčioje, procesijų metu giedantys ir nešantys kryžių, vėliavas, žibintus, baldakimus¹³². Vis dėlto dekanas Novickis maršalkos, broliukų sąvokos nevartojo, kaip ir parapijiečiai per apklausą.

Tačiau svarbu nurodyti, kad 1898 m. Vilniaus generalgubernatorius atkreipė dėmesį į prie bažnyčių esančius „broliukus“ – jų nelaikė brolijų nariais, tačiau vertino kaip kliūtį, siekiant jam patikėtą administruoti kraštą paversti „teisingu“, gyvenančiu „rusiška dvasia“. Jis nurodė surinkti duomenis apie bažnyčiose patarnaujančius „broliukus“, jų turta ir visuomeninę padėtį, įtaką, kad būtų galima greitai reaguoti į bet kokį dvasininkų priešiskumą valdžiai¹³³. Gavus tokį valdžios nurodymą, broliukų veiklą 1899 m. plačiai apibūdino Kauno apskrities ispravnikas. Galima įtarti, kad jis buvo subjektyvus, tačiau svarbu, jog jo pateiktas apibūdinimas mažai skyrėsi nuo minėtų 1887 m. klebonų ir dekanų pateikto broliukų veiklos aprašymo ar atsiminimuose nurodomos jų veiklos¹³⁴. Ispravnikas rašė: „Visi nurodytieji broliukai tarp valstiečių palaiko Romos katalikų religiją, per iškilmingas

¹²⁹ Subačiaus klebono raportas Telšių vyskupijos valdytojui vyskupui sufraganui Antanui Baranauskui, 1891-04-26, in: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 155, l. 1181.

¹³⁰ Veliuonos dekanas Adalberto Novickio raportas Žemaičių (Telšių) vyskupijos konsistorijai, 1887-02-18, in: *LVIA*, f. 669, ap. 3, b. 2287, l. 47.

¹³¹ Obelių dekanas raportas konsistorijai, 1887-02-27, in: *Ibid.*, l. 52.

¹³² Batakių dekanas raportas konsistorijai, 1887-01-07; Panevėžio dekanas raportas konsistorijai, 1887-01-10; Šeduvos dekanas raportas konsistorijai, 1887-01-28; Novoaleksandrovsko dekanas raportas konsistorijai, 1887-02-23, in: *Ibid.*, l. 15, 18, 19, 48; Kurklių parapijos klebono raportas dekanui, 1887-01-06; Alizavos filialisto raportas dekanui, 1887-01-31, in: *Ibid.*, l. 41, 44.

¹³³ Vilniaus generalgubernatoriaus Vitalio Trockio aplinkraštis Kauno gubernatoriui, 1898-10-26, in: *Kauno regioninis valstybės archyvas*, (toliau – *KRVA*), f. I-50, ap. 1, b. 23570, l. 1–2.

¹³⁴ Pranas Virakas, „Seredžius, jo apielinkės“, p. 703.

šventes („festas“) atlieka bažnyčios tarnų pareigas, vykdo kunigų nurodymus, pavyzdžiui: pateikia duomenis apie išpažinties nebuvusius asmenis, apie amoralų valstiečių gyvenimą, bažnyčių statybai ir kunigų išlaikymui renka slaptas aukas. Prieš Kalėdas kunigui apsilankant kaimuose su šventintu vandeniu („Kalenda“), broliukai praneša, kad kunigui atvykus pagal galimybes valstiečiai jam duotų produktų iš savo ūkio (avižų, miežių, rugių, žirnių ir kt.). Liturgijos metu atlikdami bažnyčios tarnų pareigas, broliukai gyventojų akyse tampa lyg vyresniaisiais, aukštesniais už kitus, pelno pagarbą ir pasitikėjimą, valstiečiai jų klausia patarimų šeimyniniais ir visuomeniniais reikalais, taip jie turi įtakos aplinkiniams. Visi sąraše nurodyti broliukai kitu smerktinu elgesiu pastebėti nebuvo¹³⁵.

1899 m. broliukų sąraše buvo 204 pavardės. Iš Seredžiaus parapijos buvo net trylika asmenų¹³⁶. Dviejų broliukų vardai ir pavardės sutampa su 1891 m. liudijusiųjų Seredžiaus byloje. Tikėtina, kad 1899 m. nurodytas bajoras Danichovskis¹³⁷ Seredžiaus byloje buvo liudytojas Nr. 14, o valstietis Bartoševičius¹³⁸ – liudytojas Nr. 10. Jau minėta, kad byloje apklaustas zakristijonas Butkevičius buvo ilgametis bažnyčios tarnas, todėl tikėtina, kad galėjo būti ir daugiau nuolatinių aktyvių parapijiečių. Gali būti, kad 1891 ir 1899 m. pasikartojančios pavardės rodo formas keitusią, tačiau nenutrūkusią bažnytinės brolijos parapijoje veikimo tradiciją, nes Seredžiuje ji egzistavo – XIX a. septinto dešimtmečio šaltiniuose brolija minima kaip tebeveikianti nuo 1746 m., turto neturinti¹³⁹. Galbūt XIX a. pabaigoje iš bažnytinės brolijos narių teliko „bažnyčios broliukai“. Dėl pasaulietinės valdžios taikytų priemonių, pasikeitus katalikų religingumo praktikų raiškos galimybėms (apribotos bažnytinės procesijos, reglamentuotos iškilmingos laidotuvės, giedojimas jų metu), bažnytinės brolijos patyrė transformacijas. Brolijos bendruomenėje prarado teatrališkos raiškos galimybes, tačiau savo veikimą orientavo į socialinę praktiką – padėjo dvasininkams liturginėje, sielovadinėje veikloje.

¹³⁵ Kauno apskrities ispravniko slaptas raportas Kauno gubernatoriui su bažnyčios broliukų sąrašu, 1899-03-23, in: KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 23570, l. 97–98.

¹³⁶ Sąraše jie nurodomi: Nr. 27–36, Nr. 52–54 (iš jų – 2 bajorai, kiti – valstiečiai) (*ibid.*, l. 98–101).

¹³⁷ Nr. 28 sąraše nurodomas 48 metų amžiaus bajoras Jonas Danichovskis, Benedikto sūnus, iš Vitkūnų bajorkaimio, turintis 10 dešimtinių žemės (*ibid.*, l. 98).

¹³⁸ Nr. 30 sąraše nurodomas 69 metų amžiaus valstietis Adomas Bartoševičius, Stanislavo sūnus, iš Rusteikonų kaimo, turintis 4 dešimtines žemės (*ibid.* l. 98).

¹³⁹ Seredžiaus klebono Juozapo Jurgelevičiaus raštas, 1865-10-19 patvirtintas Veliuonos dekanas, in: LVIA, f. 669, ap. 3, b. 890, l. 61–62; Veliuonos dekanas Adalberto Novickio raportas, 1868-06-23, in: LVIA, f. 669, ap. 3, b. 1136, l. 23.

Išvados. 1891 m. bajoro Stanislovo Gaižausko ir Seredžiaus parapijos dvasininkų – klebono Vitalio Kajetono Dembskio ir vikaro Petro Cechanovskio – konflikto analizė parodė, kad luomo tapatybė buvo reikšmingas ir atpažįstamas dėmuo parapijos erdvėje XIX a. pabaigos Lietuvoje. Ji buvo privaloma deklaruoti oficialioje raštvedyboje, taip pat atpažįstama ir skirtingų luomų – skundėjų, skundžiamųjų ir liudytojų – tekstuose. Bažnyčia kaip institucija turėjo skundų sprendimo sistemą, kuri buvo hierarchinė, uždara ir leido daryti įtaką bylos tyrimui bei baigčiai. Pasaulietinės valdžios dalyvavimas tam tikrais atvejais buvo galimas, tačiau Bažnyčia jo vengė. Seredžiaus bylos tyrimas ir baigtis rodo, kad dvasininkų luomas savo socialinį statusą, kuris anuometinėje visuomenėje buvo aukštas, saugojo. Katalikų Bažnyčia XIX a. Lietuvoje tebegyveno potridentine ekleziologine tradicija, kurioje Bažnyčios valdžios ir hierarchiškumo akcentavimas buvo svarbus. Tikėtina, kad bajoro Gaižausko parklupdymo ir išvesdinimo iš zakristijos istorija nebuvo vien jauno įžeisto asmens konfliktas. Nuorodos apie dvasininkų elgesį gali būti patikimos, tačiau šiuo tyrimu nesiekėme nustatyti kaltųjų ar nekaltųjų. Ši istorija leidžia pamatyti luomų statusą visuomenėje ir Bažnyčioje, iškalbingai rodo galimą socialinį elgesį, kultūrinės laikysenos. Tyrime taip pat buvo parodyta, kad XIX a. pabaigoje Seredžiaus parapijos socialiniame gyvenime funkcionavo bažnyčios tarnų socialinė grupė, jos atstovų statusas buvo panašus į bažnytinių brolių narių. Bažnyčios tarnų egzistavimas galėtų rodyti, kaip XIX a. pabaigoje transformavosi bažnytinių brolių veikla.

ON THE BEHAVIOUR IN CHURCH AND OTHER
DETAILS OF THE EXPRESSION OF STATUS IDENTITY:
THE CASE OF SEREDŽIUS IN 1891

Summary

The article analyses the conflict between Stanislovas Gaižauskas, a noble, and the clergy of the parish of Seredžius (Veliuona deanery), which occurred in the spring of 1891. It is focused on the complaint of noble Gaižauskas and its investigation. It examines whether or how it reflects social relations in the parish/church and the status identity of the participants in the conflict. It considers the way social status was reflected in conflict resolution and complaint handling in the church, as well as the relationship between the clergy and other believers. The paper analyses the procedure of complaint handling in the Church of that time, the meanings of the explanations and apologies of the complainant, the

clergy complained about, and the witnesses, and the broader context of the phenomena found in their texts.

The article concludes that the 1891 conflict between the clergy and Gaižauskas in the parish of Seredžius and its investigation show that status identity was a significant and recognisable constituent in the parish/church space in late-nineteenth-century Lithuania. The status identity (nobles, clergy, and peasants) is recognised in the texts of the plaintiff, the defendants, the witnesses, and in court rulings. The examination of the conflict shows that the Church as an institution had a conflict/complaint resolution system, which was closed and hierarchical. On the other hand, the involvement of the secular authorities was possible in some cases, but the Church avoided it. The outcome of the case shows that the clergy was defending their social status and power and achieved success.

This story of the young noble forced to kneel down and led out of the sacristy is probably not just his fantasy, and the reference to the behaviour of the clerics is not a fantasy either. The article shows that although the author used biased testimonies, this 'story' is important and telling as an indication of the possible behaviour of all estates and points to the status of the priest in the Church and the society of the time.

Religious literature paid considerable attention to the behaviour of believers in the church and did not emphasize their status, but social reality was shaping patterns of behaviour in which the status was important and recognisable. The status of the cleric remained supreme.

In addition, the analysis of the conflict revealed that at the end of the nineteenth century, there was a social group in the public life of the parish of Seredžius whose status was similar to that of the members of church fraternities: it included servants of the church and other people who maintained order in it. Their existence may be indicative of the transformation of the activities of church fraternities in the late nineteenth century.

The appendix contains the translation of the file compiled during the years of ecclesiastical research into Lithuanian.

Priedas

STANISLOVO GAIŽAUSKO IR SEREDŽIAUS PARAPIJOS DVASININKŲ BYLA 1891 M.

Stanislovo Gaižausko ir Seredžiaus dvasininkų byla saugoma Lietuvos valstybės istorijos archyve (LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 155). Ją sudaro 20 numeruotų lapų, archyvinėje byloje jie įrašti nenuosekliai, o jų seka nustatoma pagal tų pačių lapų atskirą numeraciją, kurią, tikėtina, atliko Veliuonos dekanas kunigas Adalbertas Novickis, 1891 m. liepos 31 d. baigęs apklausą Seredžiuje ir rugpjūčio 6 d. tyrimo medžiagą siųsdamas vyskupui sufraganui Antanui Baranauskui į Kauną. Šioje publikacijoje lietuvių kalba dokumentai teikiami laikantis dekanato suformuotos bylos logikos ir numeracijos. Verčiant dokumentus iš rusų kalbos į lietuvių kalbą didžiųjų raidžių rašybą palikta tokia, kokia buvo šaltinyje (išskyrus rašant datas). Manytina, kad tai atspindi ne tik įvairuojančias skirtingų institucijų raštvedybos taisykles, bet ir kultūrinę rašančiojo laikyseną – reiškinių, luomo, asmens vertinimą, kuris šiame tyrime yra svarbus. Publikacijoje kursyvu išskirti skundo autoriaus, skundžiamųjų ir liudytojų parašai – vardai ir pavardės. Laužtiniuose skliaustuose teikiami įterpti skaičiai ir žodžiai. Archyvinės bylos lapų numeracija irgi teikiama laužtiniuose skliaustuose – pirmuoju skaičiumi nurodomi dekanato Novickio numeruoti bylos lapai, antruoju – archyvinė numeracija.

[l. 1218r]

Pono Gaižausko byla su Seredžiaus Bažnyčios Dvasininkais

[l. 1 / l. 1212r]

Veliuonos Dekanui Kanauninkui Novickiui Nr. 1061

Siunčiu Jums bajoro Stanislovo Gaižausko, Kiprijono, skundą ir Seredžiaus bažnyčios Klebono pasiaiškinimą, nurodydamas Jums atlikti apklausą vietoje ir apie rezultatus pranešti man, sugražinant pridedamus dokumentus.

Kaunas, 1891 m. birželio 11 d.

Vyskupijos Valdytojas Sufraganas Vyskupas A. Baranauskas

[l. 2 vacat¹]

[l. 3 / l. 1214r]

Jūsų Prakilnybei Ponui Kauno Gubernatoriui²Bajoro Stanislovo Gaižausko, Kiprijono, gyvenančio nuosavame dvare
Daučionyse, Seredžiaus parapijoje, Kauno apskrityje

Skundas

Žemiau aprašomi Seredžiaus Romos Katalikų Bažnyčios Kunigo poelgiai verčia mane kreiptis į Jūsų Prakilnybę su šiuo prašymu ir prašyti Jus kaip Gubernijos Viršininką suteikti man apsaugą.

Reikalas toks: Antrąją praėjusių Velykų dieną, kai aš su savo giminaičiais atvažiavau į bažnyčią, Kunigas Vikaras Cichanovskis³, visiškai be jokios priežasties įsakė pašalinti mane ir kitus su manimi buvusius iš bažnyčios už tai, kad neva aš ir kiti su manimi buvusieji neatsiklaupė ant kelių tuo metu, kai po mišių giedojo „Šventas Dieve“. Kunigo Cichanovskio pašaukti broliukai⁴, kad pašalintų mus iš bažnyčios, matydami Kunigo Cichanovskio reikalavimų nepagrįstumą, jo nurodymų vykdyti nesiėmė. Kiek [l. 1214v] aš išmanau Romos Katalikų Bažnyčios apeigas, klūpoti tuo metu, kai giedamas „Šventas Dieve“ po mišių, neprivaloma. Kai aš kreipiausi į Bažnyčios kleboną Dembskį, kad liautųsi toks Vikaro Cichanovskio elgesys, kunigas Dembskis man atsakė, kad kunigo veikimas bažnyčioje yra nekontroliuojamas, ir jis bažnyčioje – taip kaip lydeka vandenyje, todėl Kunigas Dembskis nerado reikalo padaryti kokią nors pastabą kunigui Cichanovskiui.

Praeitą sekmadienį aš taip pat atvažiavau į bažnyčią, tada klebonas Dembskis, kaip galima įtarti, paprašytas Vikaro, pačiupo mane už parankės ir norėjo išvesti iš bažnyčios, tik už tai, kaip jis man tada sakė, kad aš atėjau į bažnyčią su lazdele, sakydamas, kad jauniems nedera į bažnyčią eiti su lazdomis, nes tai leidžiama tik seniems.

Tikrai nesuprantu, kaip tai gali būti susiję su religija. Kad labiau apšviesčiau Seredžiaus kunigų savivaldžiavimą ir valdžios plėtimą parapijje-

¹ Lapas tuščias, archyvo nenumeruotas, įrištas prieš l. 1228.

² Lapo viršuje dešinėje yra Kauno gubernatoriaus kanceliarijos antspaudas su data: 1891 m. gegužės 16 d. Skunde kai kurie žodžiai pabraukti pieštuku, kairėje pusėje užrašyta: *Nusiųsti Vyskupui dėl [sprendimo]*.

³ Gaižauskas rašė tokią vikaro pavardę, nors vikaras – Cechanovskis.

⁴ Gaižauskas vartojo terminą *poslušniki*.

čiams, manau, nebus perdėta pateikti kitą pavyzdį: Daučionių bajorkaimyje gyvenanti siuvėja Antanina Semaško po išpažinties per gavėnią ėjo šventos Komunijos. Kunigas Cichanovskis dalindamas šv. Komuniją ir pastebėjęs, kad Semaško su skrybėle, numetė jos skrybėlę ir tuo metu išmetė komunikantą.

Ir be to kunigas Cichanovskis [l. 4 / l. 1215r] kiekvieną savaitę bara savo parapijiečius, visus labiau inteligentiškus, visiškai be jokios priežasties.

Tai pranešdamas Jūsų Prakilnybei nuolankiai prašau, kad rastumėte galimybę nurodyti, kad baigtusi toks Seredžiaus kunigų elgesys arba pervesti juos kiton vieton, nes jie savo elgesiu parapijiečiams įkyrėjo.

Prašymas šis Jūsų Prakilnybei gali pasirodyti keistas, nes jis pateikiamas vieno asmens vardu, bet aš turiu paaiškinti, kad pas mus, katalikus, kiekvienas pataikauja kunigui ir baiminasi, kad po to jo neapkės valstiečiai, ir su skundais dėl kunigų nesikreipia.

Be to, turiu garbės pridėti, kad aš šiuo reikalu šiandien skundžiausi Kauno Vyskupui, bet jis į tai labai mažai kreipė dėmesio. Tai gali paliudyti šie asmenys: Juozapas Limontas Belvederio dvare, Jonas Dobševičius Daučionių dvare, Jonas Skirgailo Juškevičių dvare, Kazimieras Petrauskas Padubysio dvare, Juozapas ir Kazimieras Bartoševičiai iš Rūsteikonų kaimo, Motiejus Urbanavičius iš Pikčiūnų kaimo, Kazimieras Butkevičius iš Seredžiaus, Adolfas Obulevičius iš Seredžiaus ir Kazimieras Firevičius – visi 1-ojo stano Seredžiaus parapijos, taip pat ir Antanina Semaško iš Daučionių dvaro.

Apie rezoliuciją prašau man pranešti.

1891 m. gegužės 15 d.

Bajoras S. Gaižauskas

[l. 5 / l. 1210r]

Jūsų Ekscelencijai Ponui Telšių arba Žemaičių Vyskupui Seredžiaus Romos Katalikų parapiinės bažnyčios Klebono

Raportas

Dėl Jūsų Ekscelencijos š. m. gegužės 24-os nurodymo Nr. 963 turiu garbės paaiškinti šiuos dalykus: Antrą šv. Velykų dieną, šiais metais balandžio 22-ą, kai aš švenčiau votyvines mišias, begiedant „Šventas Dieve“ su iškil-

mingai išstatytu Švč. Sakramentu, kai visa liaudis bažnyčioje ir zakristijoje klūpėjo, į zakristiją įėjo Seredžiaus parapijietis Stanislovas Gaižauskas su savo broliu Otonu ir su kažkokiu iš Kauno atvykusių jų pažįstamu. Įeidamas į zakristiją, net nepersišegnojęs, dirstelėjo į bažnyčią, atsistojo ir užvedė šneką. Kunigas Petras Cechanovskis, kuris tuo metu buvo zakristijoje ir besimelsdamas rengėsi iškilmingoms mišioms, tai pastebėjęs pasakė: „Ponai, klaupkitės, nepiktinkite“, bet jie ir toliau kalbėjo stovėdami. Tada kun. Cechanovskis pakėlęs balsą pasakė: „Klaupkitės, o tai parodysiu duris“, jie nurimo ir atsiklaupė. [l. 1210v] Baigus giedoti „Šventas Dieve“, kai kun. Cechanovskis rengėsi mišioms liturginius rūbus, prie jo priėjo Stanislovas Gaižauskas ir pasakė: „Kunige, Jūs užsimirštate. Aš Jums negaliu to atleisti, aš skųsiuos“. Šiuos žodžius Gaižauskas kartodamas keletą kartų trukdė rengtis. Kun. Cechanovskis į tai jam nieko neatsakinėjo, bet kai jį išvedė iš kantrybės nurodytą žodžių kartojimu, tai priėjęs prie durų, vedančių iš zakristijos į šventorių, jas atidarė ir pasakė: „Išeikite, ten vieta ginčams“. Tuo metu iš bažnyčios į zakristiją ėjo giedotojas Kazimieras Petraitis, kuriam Cechanovskis įsakė išvesti persekiojantį, trukdantį ir zakristijoje nereikalingą Gaižauską. Tik tada Gaižauskas nurimo ir atsistojo prie bažnyčios durų ir todėl kun. Cechanovskis nerado reikalo jo iš zakristijos šalinti, o ir laiko nebuvo, nes turėjo pradėti iškilmingas mišias.

Aš, sugrįžęs nuo altoriaus į zakristiją, nieko nepastebėjau. Kun. Cechanovskis pradėjo mišias, o aš pasimeldęs grįžinėjau namo. Pakeliui namo iš zakristijos mane pasivijo Gaižauskas ir pasakė: „Ką kunigas Petras išdarinėja, mane, brolių ir mūsų svečių įsakė išvesti iš zakristijos už tai, kad mes nesiklaupėme ant kelių“. Aš Gaižauskui pasakiau: „Aš dar nieko nežinau, kas tarp Jūsų įvyko, turbūt Jūs nederamu buvimu zakristijoje privertėte kunigą su Jumis taip pasielgti“. Gaižauskas atsakė: „Aš skųsiuos, todėl kad kunigas neturi teisės išvesti iš bažnyčios“. Į tai aš jam pasakiau: „Jūs klystate – kunigas gali išvesti tą, kuris nederamai elgiasi bažnyčioje“. Taip bekalbant mano namuose buvo bajoras Benediktas Žotkevičius. Žodžių, kad „kunigo veiksmai nekontroliuojami ir jis bažnyčioje yra kaip lydeka vandenyje“ aš nesakiau. Apie įvykį tarp kun. Cechanovskio [l. 6 / l. 1211r] ir Gaižausko, sugrįžęs iš bažnyčios po mišių, kun. Cechanovskis man taip perdavė, kaip aukščiau išdėčiau. Po to, Tomo sekmadienį, Balandžio 28 [dieną], pas mane atėjo žandarų unter karininkas Volikas, gyvenantis Ariogaloje, ir klausinėjo apie įvykį bažnyčioje tarp kun. Cechanovskio ir Gaižausko. Kun. Cechanovskis manęs prašė, kad aš apie Gaižausko poelgį praneščiau Policijai, kad jis būtų patrauktas atsakomybėn už tylos trikdymą ir nedera-

mą buvimą bažnyčioje, bet aš kaip Ganytojas maniau, kad geriau neprašyti teisinės Gaižausko atsakomybės.

Gegužės 12-ą per šv. Stanislovo šventę 10 ½ aš įėjau į zakristiją per votyvines mišias (votiva), radau Stanislovą Gaižauską stovintį atsirėmusį į lazda nederama poza, tai pastebėjęs pasakiau: „Ponai, prašau deramai elgtis bažnyčioje, tai Dievo šventovė ir maldos namai, su lazdomis čia eiti nederą“, ir tarnams pridūriau: „Neleiskite nieko į zakristiją su lazdomis, nebent tik senus ir neįgalius“. Čia Gaižauskas garsiai kreipėsi žodžiais: „Ko aš prie jo kimbu, ir ko iš jo reikalauju?“ Aš pasakiau: „Reikalauju iš Jūsų ir iš visų deramai elgtis bažnyčioje, čia maldos, o ne ginčų namai, kitaip – įsakysiu išvesti“. Bet Gaižauskas tuojau pat pakėlė balsą, priėjo ir ėmė ginčytis. Aš pakviečiau šveicorių ir tarnus, besirengdamas klausyti išpažinties bepasnikaujančiųjų, tada pasakiau tarnams: „Šitą poną išveskite iš bažnyčios, o jei nori, tai tegu eina į bažnyčią“. Gaižauskui pasakiau: „Eikite į bažnyčią arba iš zakristijos, nes Jus išves“. Kai Gaižauskas nesiliovė ginčytis ir nemanė eiti į bažnyčią, pasakiau: „Imkite, ko žiūrite“. Čia Gaižauskas mane puolė, bet jį sulaukė ir norėjo išvesti, tada Gaižauskas įėjo į bažnyčią besibardamas. Aš atsisėdau zakristijoje klausyti išpažinčių, o tai pastebėjęs Gaižauskas įėjo į zakristiją [l. 1211v] ir praeidamas pasakė: „Vagis, plėšikas, aš jį į grandines sukaustysiu“.

Tai girdėjo keletas arčiau buvusiųjų. Apie visa tai gegužės 12 dieną Nr. 90 aš informavau Kauno apskrities 1 stano P[oną] Pristavą, nes pamąčiau, kad nenubaustas pirmas blogas Gaižausko poelgis su kun. Cechanovskiu duoda jam drąsos kelti didesnę netvarką ir gundyti liaudį. Ponas Kauno apskrities 1 stano Pristavas atliko apklausą gegužės 18-ą. Apklausė liudytojus ir Gaižauską, ir bylą, kaip girdėjau, išsiuntė Ponui 5-osios nuovados Kauno apygardos Taikos Teisėjui. Koks bus Teismo Valdžios sprendimas, aš Jūsų Ekscelencijai nedelsiu perduoti.

O dėl to, kad kun. Cechanovskis numetė skrybėlę nuo Antaninos Semaško galvos dalindamas šv. Komuniją ir išmetė šv. Komunikantą, tai aš klausiau Semaško ir kitų, kurie visa tai neigia. Tai tik Gaižausko išsigalvojimas. Apie kun. Cechanovskio pamokslus galiu pasakyti, kad jie sakomi pagal homiletikos ir poezijos taisykles ir jeigu juose, anot Gaižausko, kun. Cechanovskis bara (tiksliau, įspėja) savo parapijiečius, visus „labiau inteligentiškus“, už jų trūkumus, tai S. Gaižauskas net negali saves laikyti „labiau inteligentišku“, nes pats jo skundas įrodo jį esant neraštingu žmogumi. O koks jis krikščionis taip pat parodo jo skundas, nes pasakė, kad giedant „Šventas Dieve“ neprivaloma klūpėti; jis dar neatliko velykinės išpažinties,

kaip priklauso krikščioniui, ir po parapiją skleidžia savo svarstymus apie tai, kad žmogus neturi sielos.

Visus faktus, išdėstytus paneigiant Gaižausko skundą, patvirtins ne tik mano, bet ir jo liudytojai.

Seredžiaus Klebonas

Kunigas Vitalis Kajetonas Dembskis

Nr. 106

1891 m. gegužės 28 d.

[l. 7 / l. 1216r]

Didžiai gerbiamam dvasiškam tėvui Ponui Veliuonos dekanui

Pareiškimas

Dėl Ponui Kauno Gubernatoriui pateikto Pono Stanislovo Gaižausko šių metų gegužės 15-os skundo, turiu garbės paaiškinti, kad aš antrą Velykų dieną, t. y. balandžio 22-ą, buvau zakristijoje tuo metu, kai iškilmingai giedojo „Šventas Dieve“ ir buvo išstatytas Švč. Sakramentas. Pastebėjau Stanislovą Gaižauską, jo brolių Otoną ir kažkokį Ustinovičių iš Kauno miesto nepadoriai stovintį per minėtas apeigas ir paprašiau juos, kad nutrauktų savo pokalbį ir atsiklauptų ant kelių prieš Švč. Sakramentą, bet jie stovėdami tęsė pokalbį. Tada aš pakėlęs balsą pasakiau: „Klaupkitės, Ponai, ant kelių, o priešingu atveju paprašysiu išvesti iš zakristijos“. Po šių mano žodžių visi trys sulenkė kelius. [l. 1216v] Pasibaigus iškilmingam giedojimui, kai aš rengiausi liturginius rūbus mišių šventimui, Stanislovas Gaižauskas priėjo prie manęs ir įžeidžiančiais žodžiais pradėjo man priekaištauti: „Ko kunige nori iš manęs“, „Kunige, užsimiršti“, „Aš to negaliu atleisti“, „Aš privalėsiu skųstis“, ir kartojo tuos priekaištus po keletą kartų mane sekiodamas. Tada aš, kreipdamasis į tarnus, įsakiau jį išvesti iš zakristijos pridūres, kad jei ir nori su manimi ginčytis, tai čia ne vieta, išeik iš bažnyčios ir netrukdyk besimeldžiantiems. Su tais žodžiais Gaižauskas liovėsi man priekaištavęs ir niekas jo iš zakristijos neišvedinėjo.

Apie mano pamokslus, per kuriuos, Gaižausko žodžiais, aš kiekvieną savaitę baru kiekvieną iš labiau inteligentiškų be jokių priežasčių, tai paaiškinsiu, kad pamoksluose aš niekada nevarčiau įžeidžiančių žodžių. Priešingai, visada kalbu pagal Šv. Evangeliją, o jei kada pasakojau apie ydas, tai ne

tik savo [l. 8 / l. 1217r] parapijiečių, bet visų klausytojų, be jokios išimties pagal išsilavinimo laipsnį ar luomą.

Prie to dar prašau Didžiai gerbiama dvasišką tėvą, kad P[ono] Ustinovičiaus, kaip kartu su Ponu Gaižausku savo kalbėjimu ardžiusius tylą, šiame reikale liudytoju nekviesti.

Kunigas Petras Cechanovskis
Seredžius, 1891 m. liepos 28 d.

[l. 9 / l. 1213r]

Didžiai gerbiama dvasiškam tėvui Ponui Veliuonos Dekanui Kunigui Novickiui bajoro Stanislovo Gaižausko, Kiprijono [sūnaus]

Pareiškimas

Papildant mano prašymą, paduotą Jo Prakilnybei Ponui Kauno Gubernatoriui pasibaigusį birželį⁵, apie Seredžiaus kunigų man padarytas skriaudas, turiu garbės nuolankiai prašyti Didžiai gerbiama dvasišką tėvą pakviesti ir apklausti šiuos liudytojus: bajorus Boleslovą Petrauską iš Padubysio palivarko, Joną Danichovskį, Konstantino, iš Vitkūnų bajorkaimio, Ignacijų Veržbovičių, Juozapą Žotkevičių, Julijono, ir Ignacijų Vitovskį iš Gaideliškių bajorkaimio, Zenoną Lukoševičių iš Rukšionių bajorkaimio. Jie visi iš 1-ojo Stano [l. 1213v] Kauno apskrities Seredžiaus valsčiaus. Taip pat ir gyvenantį daktaro Feinbergo name Klementijų Ustinovičių, kuris užsiima raštvedyba pas pirmosios nuovados Taikos Tarpininką Kauno mieste.

Bajoras Stanislovas Gaižauskas
Daučionių dvaras
1891 m. liepos 29 d.

⁵ Skundas buvo paduotas gegužės 15 d.

[l. 10 vacat⁶]

[l. 11 / l. 1222r]

Liudijimai

1891 m. liepos 28 d., Seredžius. Dėl Jo Ekscelencijos Telšių-Žemaičių Vyskupijos Valdytojo Pono Vyskupo-Sufragano šių 1891 m. birželio 11 d. nurodymo Nr. 1061 Veliuonos Dekanas atvyko į Seredžių, vykdė apklausą vietoje dėl bajoro Stanislovo Gaižausko, Kiprijono, skundo Seredžiaus Bažnyčios Dvasininkais – Vikaru Kun. Cechanovskiu ir Klebonu Kun. Dembskiu. Apklausė skunde nurodytus Liudytojus ir nurodytus patikimus Kun. Cechanovskio asmenis. Apklausa parodė:

1. Bajoras Jonas Skirgailo, Deziderijaus, iš Juškevičių dvaro paaiškino, kad antrą Velykų dieną jis Bažnyčioje nebuvo ir apie vykusį ginčą tarp Vikaro Kunigo Cechanovskio ir bajoro Stanislovo Gaižausko nieko paaiškinti negali. O gegužės 12-ą, šv. Stanislovo iškilmingos šventės dieną, Skirgaila buvo Bažnyčios zakristijoje ir pastebėjo Gaižauską, kuris stovėjo priešais save laikydamas lazda. Staiga pro jį einantis Klebonas Kun. Dembskis pasakė: „Ponai! Prašau neiti į Bažnyčią su lazdomis“. Į tai Gaižauskas atsakė: „Ko iš manęs nori? Kur aš turiu dėti lazda?“ Klebonas į tai Gaižauskui atsakė: „Prašau Jus įeiti į Bažnyčią ar išeiti į šventorių“, bet Gaižauskas kartojo tą patį, esą kur jis turėtų dėti lazda. Netekęs kantrybės klebonas nurodė Bažnyčios tarnams [l. 1222v] išvesti Gaižauską iš zakristijos į šventorių, bet Gaižauskas priešinosi. Tada Klebonas tarė: „Pone Gaižauskai, teikitės eiti į Bažnyčią“, o Gaižauskas Klebonui daužydamas lazda į grindis atsakė: „Ko iš manęs nori?“ Klebonas kreipėsi į dalyvavusius ten asmenis: „Girdite ir matote, Ponai, esant reikalui, būsite liudytojais“. Visa tai vyko per mišias (votiva) su išstatytu Švč. Sakramentu monstrancijoje. Daugiau apie šį reikalą nieko paaiškinti negaliu ir savo ranka pasirašau *Bajoras Jonas Skirgailo*.

Apklausė Veliuonos Dekanas Kun. Novickis.

2. Valstietis Juozapas Bartoševičius iš Rūsteikonių kaimo paaiškino, kad jis gegužės 12-ą buvo Bažnyčioje ir Klebono buvo paskirtas tvarkos prižiūrėtoju, kad Gaižauskas įėjęs į Bažnyčią niekaip nepagarbino Švč. Sakramento ne tik tą dieną, bet ir niekada ne tik kad nepriklaupia, bet ir nepalenkia galvos pagerbdamas. Minėtą dieną Bartoševičius matė, kaip Gaižauskas

⁶ Lapas tuščias, archyvo nenumeruotas, įrištas po l. 1227.

įjęs į zakristiją stovėjo nepadoriai pražergęs kojas ir atsirėmęs užpakaliu į lazda, ir tai pastebėjęs Klebonas pasakė Gaižauskui: „Prašau Jus eiti į Bažnyčią arba išeiti į šventorių“. Gaižauskas garsiai belsdamas lazda į grindis keletą kartų tarė: „Ko nori iš manęs?“, paskui [l. 12 / l. 1223r] pakėlęs į viršų lazda grąšino kartodamas tą patį: „Ko nori iš manęs?“ Tada jis su kitais tarnais įvedė jį per slenkstį į Bažnyčią. Bet Gaižauskas sugrižęs iš Bažnyčios į zakristiją, praeidamas pro Kleboną, kuris klausė išpažinties klausykyje, jam pasakė tokius žodžius: „Aš šitą plėšiką ir vagį apkaustysiu grandinėmis ir pasodinsiu kalėjiman“. Visa tai nuo pradžios iki pabaigos vyko tuo metu, kai Klebonas buvo apsilikęs liturginius rūbus ir atliko dvasinę tarnystę. Daugiau šiuo reikalu nieko negaliu pasakyti. Be to, antrą Velykų dieną jis Bažnyčioje nebuvo ir apie vykusį ginčą tarp Kun. Cechanovskio ir Gaižausko nieko paaiškinti negali. Po tuo savo ranka pasirašau. *Juozapas Bartoševičius*.

Apklausė Veliuonos Dekanas Kun. Novickis.

3. Bajoras Kolegijos Asesorius Jonas Dobševičius, Benedikto sūnus, tikras Stanislovo Gaižausko dėdė, paaiškino, kad antrą Velykų dieną jis zakristijoje nebuvo ir apie visus įvykius nieko paaiškinti negali. Gegužės 12-ą, iškilmingą šv. Stanislovo šventės dieną, jis zakristijoje buvo per mišias (votiva), o jo giminaitis Stanislovas Gaižauskas stovėjo netoli įėjimo iš zakristijos į Bažnyčią. Bet kodėl Klebonas Dembskis prie jo priėjo ir pačiupęs už dešiniojo peties pasakė, kad su lazda negalima būti zakristijoje, kad arba eiti į Bažnyčią, arba į šventorių, tai to jis nežino. Į tai Gaižauskas ataskė: „Ko [l. 1223v] Klebone iš manęs norite?“ Staiga Klebonas Dembskis įsakė šveicoriui išvesti Gaižauską lauk iš zakristijos, ir dėl to šveicorius sučiupo Gaižauską už parankių ir tempė laukan, bet kai to vienas padaryti negalėjo, Klebonas nurodė ir kitam patarnautojui padėti, taip dviese tampė Gaižauską po zakristiją, bet Gaižauskas liko zakristijoje ir pats atsistojo ant slenkščio iš zakristijos į Bažnyčią ir stovėjo iki mišių pabaigos. Gaižauskas jokio triukšmo ir ginčų nekėlė. Be to, jis girdėjo, kaip Klebonas Dembskis nurodė nieko į zakristiją su lazdomis neleisti, išskyrus senius ir neįgalius, ir čia pat pasakė vienam iš patarnautojų: „Surašyk visus, kurie buvo šio įvykio liudytojai, aš šitą laidoką pamokysiu“. Daugiau apie šį reikalą nieko pasakyti negaliu ir savo ranka pasirašau. *Kolegijos Asesorius Jonas Dobševičius*.

Apklausė Veliuonos Dekanas Kun. Novickis.

4. Bajorė Antanina Semaško, Povilo, iš Daučionių dvaro paaiškino, kad ji atliko velykinę išpažintį ir eidama šventos Komunijos pastebėjo, kad kažkaip Komunikantas iškrito iš kun. Cechanovskio rankos ant grindų, bet ne tada, kai jai teikė. Ji iš Kun. Cechanovskio rankų sėkmingai priėmusi Šv. Komuniją, po to pajuto, kad kažkas, esant daugybei žmonių, [l. 13 / l. 1224r] ją pastūmė už skrybėlės, bet kad tai padarė Kun. Cechanovskis, ji nepripažįsta. Gegužės 12-ą ji nors ir buvo Bažnyčioje, bet zakristijoje nebuvo. Nieko dėl Kun. Klebono Dembskio ir Stanislovo Gaižausko bylos paaiškinti negali. Savo ranka pasirašau *Antonjna Semasko*.

(Reiškia Antanina Semaško).

Apklausė Veliuonos Dekanas Novickis.

5. Kauno Miestietis Juozapas Limontas iš Belvederio dvaro paaiškino, kad jis nors ir buvo Bažnyčioje, bet nebuvo zakristijoje, ir nieko negali pasakyti apie ginčą tarp Kun. Cechanovskio ir Stanislovo Gaižausko antrą Velykų dieną. O dėl Kun. Cechanovskio pamokslų, tai jis niekada negirdėjo užgaulių žodžių nei apie Seredžiaus parapijos bajorus, nei apie žemvaldžius, o tik pamokymus Šv. Evangelijos dvasia. Gegužės 12-ą jis buvo zakristijoje ir girdėjo kaip Klebonas pasakė Gaižauskui, kad į Bažnyčią su lazda eiti negalima, o leidžiama tik seniems ir neįgaliems. Tada Gaižauskas keletą kartų Klebonui atsakė: „Ko Klebonas iš manęs nori?“ Klebonas pasiūlė jam įeiti į Bažnyčią arba išeiti į šventorių, bet Gaižauskas nepakluso, tada Klebonas liepė Bažnyčios tarnams jį išvesti, bet Gaižauskas priėjo prie durų iš zakristijos į Bažnyčią ir ten prastovėjo iki mišių (votivy) pabaigos. Be to, kai Gaižauskas kalbėjo Klebonui: „Ko iš manęs nori?“, aš jį raminau sakydamas: „Nurimk, nurimk, nesipriešink“, [l. 1224v] o po mišių pabaigos jis su Gaižausku išėjo į šventorių. Daugiau apie šį reikalą nieko paaiškinti negali ir sava ranka pasirašo. *Juzef Limont* (reiškia Juozapas Limontas).

Apklausė Veliuonos Dekanas Kun. Novickis.

6. Valstietis Mykolas Dubinskis iš Burbiškių kaimo, Seredžiaus valsčiaus paaiškino, kad antrą Velykų dieną jis buvo Bažnyčioje ir girdėjo zakristijoje pakeltu balsu vykusį pokalbį, panašų į ginčą. Pažino Kun. Cechanovskio balsą, o kieno buvo kitas, nepažino ir sakomų žodžių nesuprato. Kiek kartų girdėjo Kun. Cechanovskio pamokslus, tai jokių užgaulių žodžių žemvaldžiams, bajorams ir apskritai liaudžiai negirdėjo, o visi pamokslai buvo sakyti Šv. Evangelijos dvasioje. Gegužės 12-ą jis taip pat buvo Bažnyčioje ir girdėjo garsią kalbą, bet jos esmės visai nesuprato. Daugiau apie šį reikalą

nieko paaiškinti negali ir sava ranka pasirašo. *Michał Dubinski* (reiškia Mykolas Dubinskis).

Apklausė Veliuonos Dekanas Novickis.

7. Valstietis Kazimieras Firevičius iš Pieštvenų kaimo, Seredžiaus valsčiaus paaiškino, kad jis nieko nežino apie antrą Velykų dieną vykusį ginčą tarp Kun. Cechanovskio [l. 14 / l. 1225r] ir Stanislovo Gaižausko. Paaiškino, kad gegužės 12-ą buvo zakristijoje ir matė Gaižauską pasirėmusį į lazda. Klebonas tai pastebėjęs pasakė: „Čia ne vieta įeiti su lazda“, ir prašė Gaižausko eiti į Bažnyčią, bet Gaižauskas nepakludamas atsakinėjo Klebonui: „Ko nori iš manęs?“, tai kartojo keletą kartų. Išvestas iš kantrybės klebonas liepė Bažnyčios tarnams įvesti Gaižauską į Bažnyčią, bet Gaižauskas priešinosi ir beldė lazda į grindis, pakėlė ją į viršų ir garsiai paklausė: „Ko nori iš manęs?“, vėlgi kartodamas tai keletą kartų. Visa tai vyko mišių (votivy) metu su išstatytu Švč. Sakramentu, ir Klebonas tada buvo su liturginiais rūbais. Be to, jis paaiškino, kad Gaižauskas visada Bažnyčioje būdavo nepadoriai – kai visa liaudis klūpojo, jis vienas kaip stulpas stovėjo, ir niekada jokio nusilenkimo prieš Švč. Sakramentą nedarė. Daugiau apie šį reikalą nieko paaiškinti negali ir sava ranka pasirašo. *Kazimieras Firevičius*.

Apklausė Veliuonos Dekanas Kun. Novickis.

8. Bajoras Adolfas Obulevičius⁷ paaiškino, kad antrą Velykų dieną, nors ir buvo Bažnyčioje, bet kas vyko zakristijoje tarp Kun. Cechanovskio ir Stanislovo Gaižausko, nieko nežino ir nieko negali paaiškinti. O apie [l. 1225v] gegužės 12-ą, šv. Stanislovo iškilmingą šventę, paaiškino, kad jis po Gaižausko įeidinėjo į zakristiją ir matė, kaip Gaižauskas užpakaliu pasirėmęs į lazda ir išsižergęs glostė savo ranka barzdą ir raitė ūsus. Staiga atėjo į zakristiją Klebonas ir pamatęs liaudies minią, prašė visų išeiti iš zakristijos, o tuo metu Gaižauskas belsdamas lazda į grindis garsiu balsu kreipėsi į Kleboną sakydamas: „Ko iš manęs nori?“ Klebonas tuo metu buvo liturginiais rūbais. Be to, dar pridėjo, kad Juozapas Limontas prilaikė Gaižauską už pečių sakydamas: „Nurimk, nurimk ir nesipriešink Klebonui, o geriau eik į Bažnyčią arba išeik iš zakristijos į šventorių“. Praėjus kiek laiko, Gaižauskas jam sakė: „Gaila, kad aš tada Klebonui netrenkiau lazda ar ranka į veidą, ir būtų baigęsis reikalas“. Daugiau apie šį reikalą paaiškinti negali ir savo ranka pasirašo *Adolfas Obolevičius*.

Apklausė Veliuonos Dekanas Kun. Novickis.

⁷ Pasirašė *Obolevičius*.

9. Viekšnių valsčiaus valstietis Kazimieras Butkevičius iš Seredžiaus paaiškino, kad apie antros Velykų dienos įvykius tarp Kun. Cechanovskio ir Stanislovo Gaižausko nieko paaiškinti negali, nes tuo metu nebuvo zakristijoje. O apie Kun. Cechanovskio sakomus pamokslus, kurių jis kiekvieną [l. 15 / l. 1226r] Sekmadienį klauso, ir kad Kun. Cechanovskis sakytų kokius nors užgaulius žodžius, niekada negirdėjo, o visada Kun. Cechanovskis sakė pamokslus, mokė liaudį Šv. Evangelijos dvasioje. Gegužės 12-ą jis taip pat nebuvo zakristijoje, o buvo prie pagrindinio altoriaus per mišias (votiva), todėl nieko negali paaiškinti apie Gaižausko elgesį su Klebonu Kun. Dembskiu. Be to, kadangi jis yra zakristijonas, tai visada pastebėdavo Gaižauską zakristijoje, bet niekada nematė jo besimeldžiančio, kaip turėtų elgtis tikras krikščionis. Daugiau apie šį reikalą paaiškinti negali ir sava ranka pasirašo *Kazimieras Butkevičius*.

Apklausė Veliuonos Dekanas Kun. Novickis.

10. Seredžiaus valsčiaus valstietis Adomas Bartoševičius, Tado, iš Rūsteikonių kaimo, Kun. Cechanovskio liudininkas, paaiškino, kad jis antrą Velykų dieną buvo zakristijoje, kai buvo giedama „Šventas Dieve“ prie išstatyto Švč. Sakramento. Tada į zakristiją įėjo Stanislovas Gaižauskas, kuris stovėjo, o ne klūpėjo. Tai pastebėjęs Kun. Cechanovskis paprašė jį klaupytis ant kelių. Gaižauskas tai atliko, bet baigus giedoti, kai Kun. Cechanovskis jau buvo apsirengęs liturginiais rūbais, Gaižauskas priėjo prie jo ir garsiai įžūliu balsu paklausė: „Kokią teisę turi man įsakinėti, kad aš klaupčiausi ant kelių?“ Į tai Kun. Cechanovskis atsakė: „Aš kaip Kunigas privalau Jus įtikinėti ir mokyti, kad Jūs deramai būtumėte Dievo šventovėje ir neduotumėte kitiems blogo pavyzdžio [l. 1226v] liturgijos metu. Bet kai Gaižauskas nedavė ramybės Kun. Cechanovskiui įžūliu savo elgesiu, Kun. Cechanovskis paprašė jį išeiti iš zakristijos. O apie pamokslus, sakomus Kun. Cechanovskio, tai jis niekada negirdėjo, kad Kun. Cechanovskis sakytų per pamokslą kokius nors užgaulius žodžius, o visada iš ambonos mokė liaudį Šv. Evangelijos dvasia. Gegužės 12-ą jis taip pat buvo zakristijoje ir girdėjo, kaip Klebonas sakė, kad su lazdomis jauniems žmonėms nedera eiti į Bažnyčią, ir šiuos žodžius Klebonas skyrė Gaižauskui. Jis elgėsi nepadoriai, t. y. stovėjo užpakaliu atsirėmęs į lazdą ir išsižergęs. Tada Gaižauskas priėjo prie Klebono ir įžūliai pasakė: „O koks tavo reikalas ir ko iš manęs nori?“ Klebonas vėl pasakė: „Kadangi Jūs esate dar jaunas, tai nėra būtinybės su lazda vaikščioti“. Būdamas įpykęs Gaižauskas keletą kartų daužė su lazda grindis ir net pakėlęs lazdą į viršų klausė: „Ko iš manęs nori?“ Visa tai vyko per mišias –

votiva – su išstatytu Švč. Sakramentu. Daugiau apie šį reikalą nieko paaiškinti negali ir už beraštį jo paties prašymu pasirašo *Juozapas Mačiulis*.

Liudijimą priėmė Veliuonos Dekanas Kun. Novickis.

11. Valstietis Stanislovas Armanovičius, Stanislovo, iš Pieštvenų kaimo, Kun. Cechanovskio liudininkas, paaiškino, kad antrą velykų dieną buvo zakristijoje ir matė Gaižauską stovintį per mišias (votiva), bet kai [l. 16 / l. 1227r] pradėjo giedoti „Šventas Dieve“ prie išstatyto Švč. Sakramento, tai Kun. Cechanovskis pasakė Gaižauskui, kad turi sulenkti kelius. Gaižauskas truputį susilenkė, bet po mišių, kai Kun. Cechanovskis vilkosi liturginius rūbus, Gaižauskas prie jo priėjo ir įžūliai ėmė klausinėti: „Kokią teisę turi man įsakinėti, kad aš klaupčiausi ant kelių?“ Kun. Cechanovskis atsakė: „Jeigu Jūs Katalikas, tai privalote garbinti Švč. Sakramentą“, ir tai pasakęs Kun. Cechanovskis išėjo į iškilmingas mišias. O apie Kun. Cechanovskio pamokslus – tai jis visada lanko bažnyčią ir klauso pamokslų ir niekada negirdėjo, kad Kun. Cechanovskis sakytų įžeidžiančius žodžius, o visada sakė pamokslus Šv. Evangelijos dvasioje. Daugiau apie šį reikalą jis paaiškinti negali ir pasirašo Stanislovas (Bartoševičius)⁸ Armanovičius, o už beraštį jo prašymu *Juozapas Mačiulis*.

Apklausė Veliuonos Dekanas Kun. Novickis.

12. Valstietis Juozapas Mačiulis, Kun. Cechanovskio liudininkas, paaiškino, kad antrą Velykų dieną jis buvo zakristijoje ir matė, kaip Gaižauskas atėjo į zakristiją per mišias – votiva, giedant „Šventas Dieve“ prie išstatyto Švč. Sakramento ir stovėjo. Dėl to Kun. Cechanovskis jam pasakė pastabą, „kad dabar reikia ir privaloma klauptis“, bet Gaižauskas nepakluso, o pasiėmęs mišioms, kai Kun. Cechanovskis vilkosi liturginius rūbus, jis priėjo prie kunigo Cechanovskio ir keletą kartų įžūliai ir garsiai klausė: „Ko nori [l. 1227v] iš manęs, kodėl mane žemini ir darai gėdą esant mano žmonėms?“ Kun. Cechanovskis jam atsakė, kad jis kaip Kunigas turi teisę ir privalo, kad Bažnyčioje tik vienas Kunigas turi teisę parapijiečius mokyti. O apie pamokslus: tai Kun. Cechanovskis visada sakė juos Šv. Evangelijos dvasioje ir niekada jis negirdėjo, kad Kun. Cechanovskis sakytų kokius nors įžeidžiančius žodžius parapijiečiams. Daugiau apie šį reikalą nieko paaiškinti negali ir savo ranka pasirašo *Juozapas Mačiulis*.

Apklausė Veliuonos Dekanas Kun. Novickis.

⁸ Tekste apskliausta klaida.

13. Valstietis Stanislovas Šimkevičius iš Grivančių kaimo, Kun. Cechanovskio liudytojas, paaiškino, kad jis antrą Velykų dieną buvo zakristijoje ir girdėjo, kaip Kun. Cechanovskis liepė klauptis, bet negalėjo atpažinti, kam tai buvo sakoma – visiems ar tik vienam Gaižauskui, bet pastebėjo, kad visi atsiklaupę, o tik Gaižauskas stovi. O apie pamokslus: tai jis niekada negirdėjo, kad Kun. Cechanovskis ką nors bartų iš ambonos, o visada visus moko Šv. Evangelijos dvasioje. Prie to pridėjo, kad gegužės 12-ą jis nebuvo zakristijoje ir nieko pasakyti negali. Daugiau apie šį reikalą paaiškinti negali. Stanislovas Šimkevičius. O už beraštį ir jo prašymu pasirašė *Jonas Daniliauskas*.

Apklausė Veliuonos Dekanas Kun. Novickis.

[l. 17 / l. 1219r]

14. Bajoras Jonas Danichovskis, liudininkas, kurį nurodė Gaižauskas, asmeniškai atėjęs, paaiškino, kad jis gegužės 12-ą buvo zakristijoje ir girdėjo, kaip Klebonas Kun. Dembskis įeidamas į zakristiją ir pamatęs Gaižauską su lazda, padarė pastabą, „kad su lazda jauniems žmonėms nereikia ir nemandagu eiti į Bažnyčią, o leidžiama tik seniems ir neįgaliems“. Gaižauskas priėjo prie Klebono ir išūliais žodžiais paklausė: „Ko nori, ko kimbi prie manęs?“, kartodamas tuos žodžius keletą kartų. Apie Kun. Cechanovskio pamokslus: negirdėjo, kad Kunigas Cechanovskis kada nors tartų įžeidžiančius žodžius, o visada mokė liaudį Šv. Evangelijos dvasia. Daugiau apie šį reikalą nieko paaiškinti negali ir savo ranka pasirašo *Jonas Danichovskis*.

Apklausė Veliuonos Dekanas Kun. Novickis.

15. Valstietis Jurgis Mazurkevičius, Kun. Cechanovskio liudytojas, iš Mateikų kaimo paaiškino, kad antrą Velykų dieną jis buvo zakristijoje ir matė, kaip Gaižauskas per mišias – votiva – stovėjo užpakaliu atsirėmęs į lazda ir išžergęs kojas. Tada Kun. Cechanovskis Gaižauskui keletą kartų pasakė pastabą, kad jis klauptųsi, bet Gaižauskas nepakluso ir priėjęs prie Kun. Cechanovskio pasakė: „Ko iš manęs nori, kodėl kimbi?“, girdėjau ir paskui nederamus žodžius, Gaižausko sakomus Kun. Cechanovskiui, bet kadangi Gaižauskas juos sakė lenkų kalba, o jis [l. 1219v] nesupranta lenkų kalbos, tai daugiau apie tai negali nieko paaiškinti. O apie pamokslus: tai Kun. Cechanovskis visada sakė Šv. Evangelijos dvasioje ir jokių užgaulių žodžių niekada nesakė. Šv. Stanislovo dieną, t. y. gegužės 12-ą, jis Bažnyčioje nebuvo ir todėl nieko daugiau apie šį reikalą paaiškinti negali ir pa-

sirašo Jurgis Mazurkevičius, o dėl neraštingumo ir jo prašymu *Kazimieras Butkevičius*⁹.

16. Valstietis Tomas Urbanavičius iš Pikčiūnų kaimo paaiškino, kad antrą Velykų dieną Bažnyčioje nebuvo ir Kun. Cechanovskio ir Gaižausko reikalui nieko paaiškinti negali. Kad lankydamas Bažnyčią jis Kun. Cechanovskio pamoksluose niekada negirdėjo, kad Kun. Cechanovskis sakytų kokius nors užgaulius žodžius, o visada liaudį mokė Šv. Evangelijos dvasia. O gegužės 12-ą, šv. Stanislovo dienos šventę, tai jis buvo netoli zakristijos durų, išgirdo triukšmą, kilusį zakristijoje, ir paprašytas Klebono Kun. Dembskio būti liudininku dėl kilusio triukšmo, matė ir girdėjo, kaip Ponas Gaižauskas, veidu prisilenkęs prie Klebono, kalbėjo įžūliai: „Ko iš manęs nori, ko iš manęs nori?“ Kiek matydavo Gaižauską, tai jis niekada padoriai nebūdavo Bažnyčioje, kaip ir per mišias, taip ir kitų maldų metu. Daugiau nieko paaiškinti negali ir sava ranka pasirašo *Tomas Urbanavičius*.

Liudijimą priėmė Veliuonos Dekanas Kun. Novickis.

[l. 18 / l. 1220r]

17. Bajoras Boleslovas Petrauskas iš Padubysio dvaro paaiškino, kad antrą Velykų dieną jis Bažnyčioje nebuvo ir Kun. Cechanovskio ir Gaižausko reikalui nieko negali paaiškinti. (Gegužės 12-ą jis buvo.) Apie Kun. Cechanovskio pamokslus: tai jis niekada negirdėjo užgaulių žodžių. Šv. Stanislovo dieną, t. y. gegužės 12-ą, jis buvo zakristijoje ir į ją įeidamas pastebėjo ir girdėjo, kaip Klebonas Kun. Dembskis laikydamas už rankos Gaižauską prašė jo eiti į Bažnyčią arba išeiti į šventorių dėl sukkelto triukšmo, bet Gaižauskas kartodamas klausė Kleboną: „Ko iš manęs nori, ko iš manęs nori?“ Be to, Juozapas Limontas ramino Gaižauską sakydamas: „Nurimk, nurimk“. Daugiau apie šį reikalą nieko paaiškinti negali ir sava ranka pasirašo *Bajoras Boleslovas Petrauskas*.

Apklausė Veliuonos Dekanas Kun. Novickis.

Be to, pagal Pono Gaižausko liepos 29-os prašymą jo pradėtoje byloje su Seredžiaus Bažnyčios dvasininkais, liepos 31-ą buvo apklausiami liudytojai. Jie apklausiami paaiškino:

⁹ Kas apklausė nenurodyta.

18. Kauno miestietis Zenonas Lukaševičius iš Daučionių dvaro paaiškino, kad antrą Velykų dieną jis visai nebuvo bažnyčioje ir nieko šioje byloje paaiškinti negali. Apie Kun. Cechanovskio pamokslus: tai niekada negirdėjo užgaulių žodžių. Gegužės 12-ą nors ir buvo Bažnyčioje, bet per tą triukšmą nebuvo zakristijoje ir nieko negali paaiškinti, bet paskui Gaižauskas sutikęs jį kapinėse gyrėsi, kad jis [l. 1220v] kovojo su Klebonu Kun. Dembskiu. Daugiau apie šį reikalą nieko paaiškinti negali ir sava ranka pasirašo *Zenonas Lukaševičius*.

Apklausė Veliuonos Dekanas Kun. Novickis.

19. Bajoras Ignacijus Veržbovičius iš Gaideliškių bajorkaimio paaiškino, kad antrą Velykų dieną jis buvo zakristijoje ir matė, kaip Gaižauskas įėjo į zakristiją iškilmingai giedant prie išstatyto Švč. Sakramento ir neatsiklaupė. Tai pastebėjęs Kun. Cechanovskis jam pasakė: „Prašau klauptis ant kelių, dabar išstatytas Švč. Sakramentas“. Tai kartojo du kartus, po trečiojo Gaižauskas atsiklaupė, bet baigus iškilmingą giesmę, Gaižauskas priėjo prie Kun. Cechanovskio, kuris tuo metu rengėsi liturginiais rūbais sumos mišioms. Ką kalbėjo Gaižauskas Kun. Cechanovskiui, jis negirdėjo. O gegužės 12-ą tai jis visai nebuvo Bažnyčioje ir nieko paaiškinti negali ir sava ranka pasirašo *Ignacijus Veržbovičius*.

Apklausė Veliuonos Dekanas Kun. Novickis.

20. Bajoras Ignacijus Vitovskis iš Gaideliškių bajorkaimio paaiškino, kad antrą Velykų dieną jis nebuvo Bažnyčioje. Gegužės 12-ą jis buvo zakristijoje ir girdėjo, kaip Klebonas prašė Gaižausko išeiti iš zakristijos, bet kadangi buvo daug liaudies, jis negalėjo suprasti, dėl kokios priežasties Klebonas prašo Gaižauską išeiti iš zakristijos. Daugiau apie šį reikalą nieko paaiškinti negali. [l. 19 / l. 1221r] Apie Kun. Cechanovskio pamokslus: tai jis niekada negirdėjo, kad Kun. Cechanovskis kalbėtų kam nors užgaulius žodžius, o visada liaudį moko Šv. Evangelijos dvasia. Sava ranka pasirašo *Ignacy Witosky* (reiškia Ignacas Vitovskis).

Apklausė Veliuonos Dekanas Kun. Novickis.

21. Bajoras Juozapas Žotkevičius, Julijono, iš Gaideliškių bajorkaimio paaiškino, kad jis antrą Velykų dieną buvo zakristijoje ir girdėjo, kaip Kun. Cechanovskis keletą kartų padarė pastabą Ponui Gaižauskui nurodydamas, kad jis klauptųsi, nes tuo metu buvo iškilmingai giedama „Šventas Dieve“ prie išstatyto Švč. Sakramento. Po trečio karto, kai Kun. Cecha-

novskis pasakė klauptis, kad negundytų liaudies, tada Gaižauskas pakluso. Giedojimui pasibaigus jis priėjo prie Kun. Cechanovskio, kuris rengėsi liturginiais rūbais, bet ką Gaižauskas kalbėjo, jis negirdėjo. Gegužės 12-ą jis Bažnyčioje nebuvo. Apie Kun. Cechanovskio pamokslus: tai jis niekada negirdėjo, kad Kun. Cechanovskis kalbėtų užgaulius žodžius, o visada liaudį moko Šv. Evangelijos dvasia. Daugiau apie šį reikalą nieko paaiškinti negali ir sava ranka pasirašo *Juozapas Žotkevičius*.

Apklausė Veliuonos Dekanas Kun. Novickis.

22. Vykdamas apklausą bajoras Stanislovas Gaižauskas asmeniškai man pareiškė, kad gegužės 15-os skunde dėl Seredžiaus Bažnyčios Dvasininkų kai kurių liudininkų vardus užrašė klaidingai: Nr. 10 vietoje Adomo klaidingai užrašė Kazimieras Bartoševičius, [l. 1221v] Nr. 16 vietoje Tomo per klaidą – Motiejus Urbanavičius, Nr. 17 vietoje Boleslovo per klaidą nurodė Kazimierą Petrauską. Todėl aš apklausiau: Adomą Bartoševičių, Tomą Urbanavičių ir Boleslovą Petrauską. Taip pat pagal liepos 29-os Stanislovo Gaižausko pareiškimą neapklausiau Klementijaus Ustinovičiaus, nes jo nebuvo Seredžiaus apylinkėse. Be to, Kun. Cechanovskis savo liepos 28-os pareiškime prašė neleisti jam liudyti, nes jis esą kartu su Gaižausku Bažnyčioje ardė tylą, triukšmavo ir su Gaižausku garsiai kalbėjosi per mišias giedant „Šventas Dieve“ prie išstatyto Švč. Sakramento.

Baigus liudininkų paaiškinimų apklausą pasirodė, kad Seredžiaus Bažnyčios dvasininkai Vikaras Kun. Cechanovskis ir Klebonas Kun. Dembskis pastebėję nenuolankų, nedievobaimingą ir nenuoširdų Pono Gaižausko elgesį per pamaldas, būtent per mišias ir giedant „Šventas Dieve“ prie išstatyto Švč. Sakramento, negalėjo į tai žiūrėti abejingai ir be jokio susilaikymo buvo priversti piktintis ir rūstauti dėl Pono Gaižausko nederamo elgesio Bažnyčioje.

Todėl Klebonas Kun. Dembskis ir Vikaras Kun. Cechanovskis, turėdami galvoje savo pareigą kiekvieną parapijietį kreipti dievobaimingu keliu, įspėjo Poną Gaižauską, lenkė jį prie deramo ir nuolankaus elgesio maldos namuose ir mokė jį pagarbos bei garbinimo Švč. Sakramento, išstatyto ant Altoriaus Monstrancijoje Velykų metu ir per šv. Stanislovo iškilmingą šventę.

[l. 20 / l. 1238r]

Tuo tarpu Ponas Gaižauskas, visus įspėjimus atmetęs, priešinosi ir su triukšmu, užgauliais žodžiais kreipėsi į savo Dvasininkus, viešai rodydamas akivaizdų nepaklusimą ir sukūrė nemažą pagundą, dalyvaujant į šventę susirinkusiems kitiems asmenims.

Todėl Seredžiaus Dvasininkai Kun. Vikaras Cechanovskis ir Kun. Klebonas Dembskis P[ono] Gaižausko skunde yra nekalti, nes užsistojo už Dievo garbę bei garbinimą ir atmetė tuo metu klūpėjusioje liaudyje, išskyrus Poną Gaižauską, beplintantį gundymą.

Apklausą atliko Veliuonos Dekanas Kun. Novickis.

[l. 1238v]

Nr. 456. Šioje byloje yra dvidešimt (20) sunumeruotų ir susiūtų su Veliuonos Dekano parašu ir antspaudu lapų. Seredžius, 1891 m. liepos 31 d.

Veliuonos Dekanas Kun. Novickis
[Dekano antspaudas]